

III. Forráskutatás, forráskiadás, tudománytörténet konferencia

2017. november 16–17.

A konferencia szervezői

Az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete
Magyar Nyelvtudományi Társaság

Haader Lea
Juhász Dezső
Korompay Klára
Szentgyörgyi Rudolf
Terbe Erika
C. Vladár Zsuzsa

Támogatónk

Magyar Nyelvstratégiai Intézet

MAGYAR NYELVSTRATÉGIAI INTÉZET

A konferencia helyszíne:
ELTE BTK Budapest, Múzeum krt. 4/A

PROGRAM

NOVEMBER 16., CSÜTÖRTÖK
Kari tanácsterem

- 8:30–9:00** Regisztráció
- 9:00–9:20** **Köszöntő és megnyitó**
Borsodi Csaba (dékán, ELTE BTK)
Tóth Attila (igazgató, Magyar Nyelvstratégiai Intézet)
Juhász Dezső (intézetigazgató, ELTE BTK)
- 9:20–10:00** **Plenáris előadás:**
VIZKELETY ANDRÁS: *Kéziratos források típusai*
- 10:00–10:10** Szünet, elhelyezkedés

1. NAP – November 16., csütörtök			
	I. Kari tanácsterem	II. Gombocz-terem (A/047)	III. A/336
1.	Folklór szövegek mint több tudományterület forrásai	Búvópatakok 1.	Életrajzi források
	Szekcióelnök: Sipos Mária	Szekcióelnök: Haader Lea	Szekcióelnök: Csizmadia Ákos
10:10– 10:30	1. Sipos Mária: <i>Folklór, nyelvészet, szövegkiadás – egy kis nyelv példája</i>	1. Farkas Gábor Farkas: <i>A Keszthelyi és a Festsztics-kódexek provenien- ciájáról</i>	1. Cseke Péter: <i>Jancsó Béla integratív szemé- lyisége levelezésének tükrében</i>
10:30– 10:50	2. Szakál Anna: <i>A Vadró- zsák gyűjtőköréhez kap- csolható szövegek a folk- lorisztika, a társadalom- történet és a dialektoló- gia határán</i>	2. Haader Lea: <i>A megle- petések misszilise – avagy újra Elena prio- rissza leveléről</i>	2. Csizmadia Ákos: <i>Izsák Imre '56-os emigráns csillagász életrajzi monográfiá- jának sokszínű forrá- sai</i>
10:50– 11:20	Vita, majd kávészünet		

2.	Érvforrások	Képi források 1.	Búvópatakok 2.
	Szekcióelnök: Adamikné Jászó Anna	Szekcióelnök: Buda Attila	Szekcióelnök: Horváth László
11:20– 11:40	1. Adamikné Jászó Anna: <i>Trópusok és figurák első hazai retorikánkban</i>	1. Kovács Zsuzsa: <i>Képi és szöveges források kutatása a „Magyar emlékek külföldön” adatbázis munkálataiban. Magyarországi Boldog István legendája és ábrázolásai Itáliában</i>	1. Horváth László: <i>Ógörög palimpsestus-szöveg helyreállításának forráskritikai háttere</i>
11:40– 12:00	2. Constantinovits Milán, C. Vladár Zsuzsa: <i>A pozícióharc retorikája</i>	2. Bártfai Csaba: <i>Utcakép mint nyelvészeti forrásanyag?</i>	2. W. Somogyi Judit: <i>Forrás, érték – más szemmel</i>
12:00– 12:20	3. Varga Mónika: <i>„Minden ember megcsodálkozott rajta” – Boszorkányperek kommunikációs stratégiái</i>	3. Buda Attila: <i>Képi források művészettörténet és ornitológia határán</i>	3. Szende László: <i>A régészettudomány írott és íratlan forrásai</i>
12:20– 14:00	Vita, majd ebédszünet		

3.	Szemléleti változások a forráskiadásban	Többszemponútú forráskiadás	Hétköznapi források
	Szekcióelnök: Czibula Katalin	Szekcióelnök: Korompay Klára	Szekcióelnök: Pritz Pál
14:00– 14:20	1. Voigt Vilmos: <i>Folklór textológiai szabályzat és szövegkiadás</i>	1. Korompay Klára: <i>Ómagyar szövegek, mai olvasók: az ún. népszerű kiadás kérdései az Apor-kódex zsoltároskönyve alapján</i>	1. Rab Irén: <i>Életrajz-rekonstrukció 18. századi kéziratok és levéltári források segítségével</i>
14:20– 14:40	2. Jakó Klára: <i>Forráskiadás az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében</i>	2. Kasza Péter: <i>„Egy oszt-rák Bonfini” – Wolfgang Lazius elfeledett magyar történeti műve</i>	2. Darvas Anikó: <i>Hétköznapi történelem</i>
14:40– 15:00	3. Péter Róbert: <i>Digitális fordulat a forráskutatásban és forráskiadásban: új módszerek és kutatási eszközök</i>	3. Hovánszki Mária: <i>A zene- és irodalomtudomány módszereinek együttes alkalmazása Verseghy költeményeinek kiadása okán</i>	3. Balogh Pál Géza: <i>„Félve nyujtom be szerény gyűjteményemet...” A Folklore Fellows gyűjtések mint a mindennapi élet történetének forrásai</i>
15:00– 15:20	4. Czibula Katalin: <i>A Régi Magyar Drámai Emlékek című sorozat forrás- és szövegkiadási stratégiájának változásai és problémái 1984-től máig</i>	4. Cséve Anna: <i>„És mi az, hogy alkottad?” Móricz Zsigmond Tükör című világháborús jegyzeteinek digitális forráskiadása</i>	4. Pritz Pál: <i>Egy válás anatómiája – Lesznai Anna/Jászi Oszkár</i>
15:20– 16:00	Vita, majd kávészünet		

4.	Természettudományok forrásvidékén	Okleveles források	A nyelvtudomány- történet kútfői
	Szekcióelnök: Varga Éva Katalin	Szekcióelnök: Almási Tibor	Szekcióelnök: Horváth Katalin
16:00– 16:20	1. Varga Éva Katalin: <i>Az emberi test részeiről – Dresser anatómiai nevei</i>	1. Almási Tibor: <i>Anjou- kori oklevéltár</i>	1. Horváth Katalin: <i>„A magyar literatúra esmérete” – nyelvész szemmel</i>
16:20– 16:40	2. Gündischné Gajzágó Mária, Gündisch György: <i>Amire Bolyai Farkasnak nem jutott ideje</i>	2. Gál Judit: <i>Ismeretlen középkori oklevelek Dalmáciából: A Johan- nes Lucius kézirataiban található Árpád- és An- jou-kori oklevelek kia- dásának kérdéseiről és problémáiról</i>	2. Somogyi Magda: <i>A Magyar nyelvújítás szótára mint a nyelv- újítási vizsgálatok forrása</i>
16:40– 17:00		3. Szőke Melinda: <i>A Ba- konybéli alapítólevél mint nyelvtörténeti for- rás</i>	
17:00– 17:20	Vita		
17:30– 19:00	Koccintás, kötetlen beszélgetés		

2. NAP – November 17., péntek			
	I. Kari tanácsterem	II. Gombocz-terem (A/047)	III. A/336
5.	Hitelt adjunk-e a forrásnak?	Források találkozáspontjai	Forráshasznosítás
	Szekcióelnök: Juhász Dezső	Szekcióelnök: Dömötör Adrienne	Szekcióelnök: Zsoldos Endre
9:30– 9:50	1. Juhász Dezső, Terbe Erika: <i>Az első „csángó magyar” folyamodvány (1585) filológiai környezetéről</i>	1. Egedi-Kovács Emese: <i>Egy kétnyelvű (ógörög-ófrancia) bizánci kódex szövegének kritikai kiadása (cod. Ivron No. 463)</i>	1. Tóth Katalin: <i>Történeti források lehetséges felhasználása a kulturális antropológiai jelenkutatásban</i>
9:50– 10:10	2. Kovács Éva: <i>A bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek nyelvtörténeti forrásértékéről</i>	2. Dömötör Adrienne: <i>Mit bír el a papír? Világi (vendég)nyelvmlékek lejegyzési helyei az ómagyar és a korai középmagyar korban</i>	2. Veres Miklós: <i>A science fiction irodalom mint történelmi forrás</i>
10:10– 10:30	3. Pelczéder Katalin: <i>A Bakonybéli összeírás hozzátoldott részeinek nyelvtörténeti forrásértéke</i>	3. Pappné Kocsis Réka: <i>Minek a forrásai a marginálisok?</i>	3. Vesztroczy Zsolt: <i>Műalkotás és forrásérték (Mikszáth Kálmán a dualista Magyarország politikai világáról)</i>
10:30– 10:50	4. Santaveczi Anita: <i>Nehéz sorsú szövegek. Dukai Takács Judit versei</i>	4. Teiszler Éva: <i>A Dubnici Krónika és bejegyzései</i>	4. Zsoldos Endre: <i>Csillagásattörténet a Csillagdában</i>
10:50– 11:20	vita, kávészünet		

6.	Személy és forrás	Forráskód 1.	A levelezés forrásértékéről
	Szekcióelnök: Kollár Csaba	Szekcióelnök: Kalcsó Gyula	Szekcióelnök: Szj Enikő
11:20– 11:40	1. Kocsis Zsuzsanna: <i>Hibatipológiai vizsgálatok lehetősége a missziliskutatásban</i>	1. Ilyefalvi Emese: <i>Mire készítjük elő az adatot? Az interdiszciplinaritás problémája a digitális textológiában</i>	1. Szj Enikő: <i>A levél mint forrás</i>
11:40– 12:00	2. Havadi, Gergő, Gulyás Attila, ifj. Boros István: <i>Szöveg alapú kapcsolatháló-elemzés és vizualizáció a társadalomtudományokban</i>	2. Kalcsó Gyula: <i>A nyelvtörténeti források digitális publikálása</i>	2. Török Sándor Mátyás: <i>Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása (1892–1923)</i>
12:00– 12:20	3. Kollár Csaba: <i>A személyközi diskurzus, mint elemzésre alkalmas forrás az információbiztonság területén</i>	3. Maróthy Szilvia: <i>Az ÓMS elektronikus kritikai kiadása</i>	
12:20– 14:00	Vita, majd ebédszünet		

7.	Forráskód 2.	A forráskiadás dilemmái 1. Elmélet	Források forrásai
	Szekcióelnök: Bárth János	Szekcióelnök: Szentgyörgyi Rudolf	Szekcióelnök: Bíró Csilla
14:00– 14:20	1. Bárth János: <i>Névtárak és névatlaszok új generációja. Az Erdélyi Helynévtörténeti Adattár a világhálón</i>	1. Hegedűs Attila: <i>Forráskritika</i>	1. Bíró Csilla: <i>Andreas Pannonius Expositio super Cantica canticorum című Énekek énekek-kommentárjának forrásairól</i>
14:20– 14:40	2. Varga Péter András: <i>A magyar korai fenomenológia forrásai a Magyar Filozófiai Archivum (MFA) pilot projektben</i>	2. Szentgyörgyi Rudolf: <i>A forrásközlő dilemmái – avagy: létezik-e interdiszciplináris forráskiadás?</i>	2. Dalloul Zaynab: <i>Középkori és neolatin források Janus Pannonius dicsőletményeiben (Különösen: Waltharius, Gesta Roberti Wiscardi)</i>
14:40– 15:00	3. Parádi Andrea: <i>Zöld tinta a képernyőn – Néhány példa Kosztolányi regényeinek nyomtatott és hálózati kritikai kiadása és a kéziratok források viszonyáról</i>	3. Bába Barbara: <i>Szemponatok a nyelvjárástörténet forrásanyagainak felülvizsgálatához</i>	
15:00– 15:30	Vita, majd kávészünet		

8.	Képi források 2.	A forráskiadás dilemmái 2. Gyakorlat	Keleti forrásvidékeken
	Szekcióelnök: Telek Ágnes	Szekcióelnök: Zelliger Erzsébet	Szekcióelnök: Kovács Nándor Erik
15:30– 15:50	1. Telek Ágnes: <i>Építészet és fotográfia. Fotográfiai (alapú) források a város- és építészettörténeti kutatás szolgálatában</i>	1. Zelliger Erzsébet: <i>Rovás emlékek filológiai problémái</i>	1. Kovács Nándor Erik: <i>Egy „panasz-kultúra” emlékei. Az oszmán birodalmi tanács panasz-jegyzőkönyveinek forrásértéke és megközelítési lehetőségei</i>
15:50– 16:10	2. Lovas Franciska: <i>A forráskutatás jelentősége műemléki restaurátor szakterületen néhány magyarországi védett épület falképeinek kutatásán keresztül</i>	2. Domokos György: <i>Történeti források fordítása, kiadása a Vestigia projekt keretében</i>	2. Czentszár András: <i>Nyelvkönyv mint kordokumentum? Egy indiai török kézirat tanulságai</i>
16:10– 16:30	3. Bubryák Orsolya: <i>Kora újkori inventáriumok mint a művészettörténet-írás forrásai</i>	3. Rábai Krisztina: <i>Határok, kötöttségek és lehetőségek 15–16. századi számadáskönyvek kiadása kapcsán</i>	3. Kápolnás Olivér: <i>Mongol nyelvű kéziratok kiadási problémái</i>
16:30– 16:50		4. Berente Anikó: <i>A szegedi boszorkányperek iratainak új kiadásáról</i>	
16:50– 17:10	Vita		
17:20	Zárás		

Az előadások összefoglalói

TARTALOMJEGYZÉK

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA: Trópusok és figurák első hazai retorikánkban	16
ALMÁSI TIBOR: Anjou-kori oklevéltár	17
BÁBA BARBARA: Szempontok a nyelvjárástörténet forrásanyagainak felülvizsgálatához	18
BALOGH PÁL GÉZA: „Félve nyujtom be szerény gyűjteményemet...” A Folklore Fellows gyűjtések mint a mindennapi élet történetének forrásai.....	19
BÁRTFAI CSABA: Utcakép mint nyelvészeti forrásanyag?	20
BÁRTH M. JÁNOS: Névterek és névatlaszok új generációja. Az Erdélyi Helynévtörténeti Adattár a világhálón.....	21
BERENTE ANIKÓ: A szegedi boszorkányperek iratainak új kiadásáról	22
BÍRÓ CSILLA: Andreas Pannonius <i>Expositio super Cantica canticorum</i> című Énekek éneke-kommentárjának forrásairól	24
BUBRYÁK ORSOLYA: Kora újkori inventáriumok mint a művészettörténet-írás forrásai	25
BUDA ATTILA: Képi források művészettörténet és ornitológia határán	26
CONSTANTINOVITS MILÁN – VLADÁR ZSUZSA: A pozícióharc retorikája – Tudományos ördögösségek Hell Miksától napjainkig.....	27
CZENTNÁR ANDRÁS: Nyelvkönyv mint kordokumentum? Egy indiai török kézirat tanulságai	28
CZIBULA KATALIN: A <i>Régi Magyar Drámai Emlékek</i> című sorozat forrás- és szövegkiadási stratégiájának változásai és problémái 1984-től máig.....	29
CSEKE PÉTER: Jancsó Béla integratív személyisége levelezésének tükrében	30
CSÉVE ANNA: „És mi az, hogy alkottad?” Móricz Zsigmond <i>Tükör</i> című világháborús jegyzeteinek digitális forráskiadása	31
CSIZMADIA ÁKOS: Izsák Imre ’56-os emigráns csillagász életrajzi monográfiájának sokszínű forrásai	33
DALLOUL ZAYNAB: Középkori és neolatin források Janus Pannonius dicsőítőműveiben (Különösen: Waltharius. Gesta Roberti Wiscardi.)	34
DARVAS ANIKÓ: Hétköznapi történelem.....	35
DOMOKOS GYÖRGY: Történeti források fordítása, kiadása a Vestigia projekt keretében ...	36
DÖMÖTÖR ADRIENNE: Mit bír el a papír? Világi (vendég)nyelvemlékek lejegyzési helyei az ómagyar és a korai középmagyar korban	37
EGEDI-KOVÁCS EMESE: Egy kétnyelvű (ógörög-ófrancia) bizánci kódex szövegének kritikai kiadása (cod. Ivron No. 463).....	38
FARKAS GÁBOR FARKAS: A Keszthelyi és a Festetics-kódexek provenienciájáról	39
GÁL JUDIT: Ismeretlen középkori oklevelek Dalmáciából: A Johannes Lucius kézírataiban található Árpád- és Anjou-kori oklevelek kiadásának kérdéseiről és problémáiról	40

GÜNDISCHNÉ GAJZÁGÓ MÁRIA – GÜNDISCH GYÖRGY: Amire Bolyai Farkasnak nem jutott ideje.....	41
HAADER LEA: A meglepetések misszilise – avagy újra Elena priorissza leveléről.....	42
HAVADI GERGŐ – GULYÁS ATTILA – ifj. BOROS ISTVÁN: Szöveg alapú kapcsolatháló- elemzés és vizualizáció a társadalomtudományokban.....	43
HEGEDÚS ATTILA: Forráskritika	44
HORVÁTH KATALIN: „A magyar irodalom esmérete” – nyelvész szemmel.....	45
HORVÁTH LÁSZLÓ: Ógörög palimpsestus-szöveg helyreállításának forráskritikai háttere.	46
HOVÁNSZKI MÁRIA: A zene- és irodalomtudomány módszereinek együttes alkalmazása Verseghy költeményeinek kiadása okán.....	47
ILYEFALVI EMESE: Mire készítjük elő az adatot? Az interdiszciplinaritás problémája a digitális textológiában.....	48
JAKÓ KLÁRA: Forráskiadás az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében	49
JUHÁSZ DEZSŐ – TERBE ERIKA: Az első „csángó magyar” folyamodvány (1585) filológiai környezetéről	50
KALCSÓ GYULA: A nyelvtörténeti források digitális publikálása	51
KÁPOLNÁS OLIVÉR: Mongol nyelvű kéziratok kiadási problémái	52
KASZA PÉTER: „Egy osztrák Bonfini” – Wolfgang Lazius elfeledett magyar történeti műve	53
KOCSIS ZSUZSANNA: Hibatipológiai vizsgálatok lehetősége a missziliskutatásban	54
KOLLÁR CSABA: A személyközi diskurzus, mint elemzésre alkalmas forrás az információbiztonság területén.....	56
KOROMPAY KLÁRA: Ómagyar szövegek, mai olvasók: az ún. népszerű kiadás kérdései az Apor-kódex zsoltároskönyve alapján.....	57
KOVÁCS ÉVA: A bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek nyelvtörténeti forrásértékéről.....	58
KOVÁCS NÁNDOR ERIK: Egy „panasz-kultúra” emlékei. Az oszmán birodalmi tanács panasz-jegyzőkönyveinek forrásértéke és megközelítési lehetőségei	59
KOVÁCS ZSUZSA: Képi és szöveges források kutatása a „Magyar emlékek külföldön” adatbázis munkálataiban. Magyarországi Boldog István legendája és ábrázolásai Itáliában	60
LOVAS FRANCISKA: A forráskutatás jelentősége műemléki restaurátor szakterületen né- hány magyarországi védett épület falképeinek kutatásán keresztül.....	61
MARÓTHY SZILVIA: Az ÓMS elektronikus kritikai kiadása	62
PAPPNÉ KOCSIS RÉKA: Minek a forrásai a marginálisok?.....	63
PARÁDI ANDREA: Zöld tinta a képernyőn – Néhány példa Kosztolányi regényeinek nyomtatott és hálózati kritikai kiadása és a kéziratos források viszonyáról	64
PELCZÉDER KATALIN: A Bakonybéli összeírás hozzátoldott részeinek nyelvtörténeti forrásértéke	65
PÉTER RÓBERT: Digitális fordulat a forráskutatásban és forráskiadásban: új módszerek és kutatási eszközök	66

PRITZ PÁL: Egy válás anatómiája – Lesznai Anna/Jászi Oszkár.....	67
RAB IRÉN: Életrajz-rekonstrukció 18. századi kéziratok és levéltári források segítségével.....	68
RÁBAI KRISZTINA: Határok, kötöttségek és lehetőségek 15–16. századi számadáskönyvek kiadása kapcsán	69
SANTAVECZ ANITA: Nehéz sorsú szövegek. Dukai Takács Judit versei.....	70
SIPOS MÁRIA: Folklór, nyelvészet, szövegkiadás – egy kis nyelv példája.....	71
W. SOMOGYI JUDIT: Forrás, érték – más szemmel.....	72
SOMOGYI MAGDA: A Magyar nyelvújítás szótára mint a nyelvújítási vizsgálatok forrása	73
SZAKÁL ANNA: A Vadrózsák gyűjtőköréhez kapcsolható szövegek a folklorisztika, a társadalomtörténet és a dialektológia határán	74
SZENDE LÁSZLÓ: A régészettudomány írott és íratlan forrásai	75
SZENTGYÖRGYI RUDOLF: A forrásközlő dilemmái – avagy: létezik-e interdiszciplináris forráskiadás?	76
SZÍJ ENIKŐ: A levél mint forrás.....	77
SZŐKE MELINDA: A Bakonybéli alapítólevél mint nyelvtörténeti forrás.....	78
TEISZLER ÉVA: A Dubnici Krónika és bejegyzései.....	79
TELEK ÁGNES: Építészet és fotográfia. Fotográfiai (alapú) források a város- és építészettörténeti kutatás szolgálatában	80
TÓTH KATALIN: Történeti források lehetséges felhasználása a kulturális antropológiai jelenkutatásban	81
TÖRÖK SÁNDOR MÁTYÁS: Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása (1892–1923).....	82
VARGA ÉVA KATALIN: Az emberi test részeiről – Dresser anatómiai nevei.....	83
VARGA MÓNICA: „Minden ember megcsodálkozott rajta” – Boszorkányperek kommunikációs stratégiái	84
VARGA PÉTER ANDRÁS: A magyar korai fenomenológia forrásai a Magyar Filozófiai Archívum (MFA) pilot projektben	86
VERES MIKLÓS: A science fiction irodalom mint történelmi forrás.....	87
VESZTRÓCZY ZSOLT: Műalkotás és forrásérték (Mikszáth Kálmán a dualista Magyarország politikai világáról)	88
VOIGT VILMOS: Folklór textológiai szabályzat és szövegkiadás	89
ZELLIGER ERZSÉBET: Rovás emlékek filológiai problémái	90
ZSOLDOS ENDRE: Csillagásztörténet a Csillagdában.....	91

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

adamiktamasne@gmail.com

Trópusok és figurák első hazai retorikánkban

Pécseli Király Imre 1609 és 1612 között tanult Heidelbergben, Szenci Molnár Imre köréhez tartozott. 1612-ben Oppenheimben publikálta Bevezetés a retorikába két könyvben c. művét latin nyelven, harmadik, jelentősen bővített kiadása 1639-ben Nürnbergben látott napvilágot. Ez a harmadik kiadás 2017-ben jelent meg Vladár Zsuzsa fordításában, a jegyzeteket a fordítón kívül Adamik Tamás és Adamikné Jászó Anna készítette. Címében szereplő „két könyv” az inventiót/dispositiót és az elocutiót jelenti, vagyis a *rest* és a *verbumot*, a gondolatot és a szót.

Ebből a forrásból a mai kutatók is sokat tanulhatnak, mindazok, akik nevelés-történettel, tankönyvtörténettel, retorikatörténettel, irodalomtörténettel, stilisztikával foglalkoznak.

A stilisztika eredendően a retorika része volt, az elocutió belül tárgyalták. Ez azt jelentette, hogy kapcsolatban volt az inventióban bemutatott érvelési toposzokkal, azaz a topikával. Ez a kapcsolat él Pécseli retorikájában, ezért igen érdekes a mai stilisztika számára a trópusok és a figurák osztályozása, ezt kívánom bemutatni.

ALMÁSI TIBOR
Szegei Tudományegyetem
Történeti Segédtudományok Tanszék
almasit59@gmail.com

Anjou-kori oklevéltár

Az *Anjou-kori oklevéltár* című forráskutatási projekt s egyben kiadványsorozat a hazai medievisztika egyik legnagyobb szabású forrásfeldolgozói vállalkozása. Kiindulása Mályusz Elemér és Kristó Gyula 1970-es évekbeli szakmai együttműködésére megy vissza; előbbi volt az ötletgazda, utóbbi a projekt megalapozója, elindítója és első főszerkesztője. A munkálatok célja az Anjou-kori Magyar Királyság területére vonatkozó valamennyi fennmaradt archivális forrás feldolgozása és magyar nyelvű regeszták formájában történő közzététele. A munkálatok sok vonatkozásban a teljesség elérésére törekszenek. Az összeállítók minden irat minden fennmaradási formáját tekintetbe veszik, akár kézirati, akár publikált változatokról van szó, s az oklevélkivonatokban rögzítik az összes adatszerű – a formuláris elemeken túlmutató – információt. A regeszták egységes feldolgozási elveket követnek, s a már publikált oklevélszövegek esetében is a többivel azonos mélységű kivonatok adnak közre. A feldolgozás nemcsak a legkülönbébb levéltárakban őrzött, s a szerkesztők tudomására jutott kéziratos állományra terjed ki, hanem a bármely országban megjelent, bármely nyelven, illetve bármilyen feldolgozási formában publikált oklevélközlésekre is. Az egyes regesztákat teljességre törő, a filológiai összefüggéseket is tisztázó, levéltári információkat összegző apparátus, továbbá a minden korábbi közlést és feldolgozást feltáró könyvészeti összefoglaló egészíti ki. Esetenként „Megjegyzés” rovatban olvashatók a főbb oklevél-kritikai megfontolások, különleges indokok megléte mellett pedig az irat eredeti nyelvén teljes szövegközlésre is sor kerülhet olykor. Valamennyi kötetet mutató egészíti ki, amelyek több tízezer információt tárnak fel a betűrendes keresés lehetőségével. Az első kötet 1990-ben jelent meg, s a sorozat pillanatnyilag 34 megjelent *tomus*ból áll. Hozzávetőleg 10 kötet van előkészületben, nagyrészt előrehaladott, kiadás-közei állapotban. A tervek legalább 60 ezer publikálandó dokumentumegység, illetve 75 kötet elkészítéséről szólnak. Az egyes kötetek a szerkesztők szándékai szerint alkalmasak minden olyan társadalomtudományi természetű diszciplína igényeinek kielégítésére, amelyek rászorulnak a nagy tömegű, 14. századi írott történeti forrásanyag használatára, s igyekeznek az információkat megbízhatóan úgy a felhasználók rendelkezésére bocsátani, hogy azok lehetőleg teljes körűen – vagy legalábbis döntő részben – mentesüljenek az eredeti kéziratos, illetve a publikált forrásnyelvi változatok kézbe vételétől.

BÁBA BARBARA

Debreceni Egyetem

Magyar Nyelvtudományi Tanszék

bbarb83@gmail.com

Szemponatok a nyelvjárástörténet forrásanyagainak felülvizsgálatához

A nyelvjárástörténet forrásanyagainak újraértékelése különösen sürgető feladat, mivel egyfelől a korai okleveleket illetően számos kérdéskör (így például az oklevelek fennmaradásának esetlegessége, az oklevélírói gyakorlat normái, a különböző jellegű adatok eltérő kronológiai felhasználhatósága stb.) került a nyelvtörténetírás figyelmének középpontjába a közelmúltban, amelyek a dialektológiai munkák eredményeit is nagymértékben meghatározzák. Másfelől a tulajdonnevekről mint a nyelvjárástörténet ugyancsak kiemelkedő forrásairól a névtudomány eredményeinek köszönhetően szintén jelentős nyelvi és ismeretanyag áll ma már a rendelkezésünkre. A mai nyelvjárások ugyancsak fontos forrását jelentik a történeti nyelvjáráskutatásnak, ráadásul az ezek kapcsán alkalmazott új módszertani eljárások (például a kvantitatív nyelvföldrajzi módszerek) eredményesen használhatók fel a történeti nyelvjáráskutatás terén is.

BALOGH PÁL GÉZA
Intercisa Múzeum
Dunaújváros
baloghpalgeza@gmail.com

„Félve nyújtom be szerény gyűjteményemet...”

A Folklore Fellows gyűjtések mint a mindennapi élet történetének forrásai

Dolgozatomban négy éve folyó történeti szövegfolklorisztikai kutatásom kérdésfelvetéseiből nyújtok ízelítőt. A kutatásban egy több tízezer oldalra rúgó, eddig feldolgozatlan 20. század eleji szövegfolklor-gyűjtés – a Folklore Fellows gyűjtések – egyes résztémáival foglalkoztam. A finn kezdeményezésre itthon Sebestyén Gyula és Bán Aladár vezetésével létrejött mozgalomban középiskolai és felsőoktatási hallgatók és tanáraik végeztek változatos műfajokra kiterjedő folklorgyűjtést. A kutatás során a forrásokat nemcsak mint a korabeli folklór dokumentumait, de mint a diákok és tanárok mindennapi életének lenyomatait is vizsgáltam. A gyűjtések korabeli kontextusának rekonstruálásával olyan kérdésekre kívántam választ adni, mint hogy hol helyezkedett el a néprajzi gyűjtés a gyűjtők mindennapi életében, miért szánták rá szabad idejüket szülőfalujuk és más helységek kutatására? Mennyiben követték a gyűjtési útmutatót, és mennyiben köszönhető egyéni invenciójuknak a gyűjtőfüzetek tartalma? Mennyire voltak részei az általuk vizsgált kultúrának, és mennyire nézték azt külső szemmel, illetve egyáltalán hogy látták a korabeli paraszti kultúrát? Mindezek a kérdések a források milyenségét is meghatározzák. Csak ezen válaszok birtokában tudjuk megmondani, mire „jók” a szövegek, mit reprezentálnak valójában? Az előadásban két műfaj – a hiedelemtörténetek és a karácsonyi ünnepkör szokásköltészete – feltárása során átnézett anyag alapján elemzem a forrásokat, és mutatom be feldolgozásuk kérdéseit a fenti nézőpontok alapján.

BÁRTFAI CSABA
Szegedi Tudományegyetem
Finnugor Nyelvtudományi Tanszék
bartfai.csaba.finn@gmail.com

Utcakép mint nyelvészeti forrásanyag

A nyelvi tájkép témakörében egyre több kutatás készül manapság, viszont ez azt is jelenti, hogy a nyelvészet számára egy eddig ismeretlen forrástípus került előtérbe, ez pedig az utcakép. Előadásomban ennek a különleges forrástípusnak a jellemzőit fogom bemutatni, melyek közül a legkiemelkedőbbek:

- a forrás változékonysága és egyszerre állandósága (az utcakép napról napra változik, de egyes elemei évekig, vagy akár évtizedekig változatlanok maradnak),
- a forrás rendezetlensége (mérete, formátuma és dizájnja elemenként változik),
- a forrás teljessége (előfordulhat, hogy az adatgyűjtő figyelmét elkerülik egyes elemek).

A jellemzők és a hozzájuk kapcsolódó problémák mellett az adattárolás, és azon belül is a hozzáférhetőség problémájával is foglalkozom. Végül, de nem utolsó sorban az adatok hozzáférhetőségéhez kapcsolódóan kitérek a forráskezelés jogi háttérre is, mivel bár az utca közterület, a rajta elhelyezett reklámok és feliratok nem mind köztulajdonúak, ahogy a képeken esetleg megjelenő személyek sem.

BÁRTH M. JÁNOS

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

janos.barth@gmail.com

Névtárak és névatlaszok új generációja Az Erdélyi Helynévtörténeti Adattár a világhálón

A digitális filológia napjainkban egyre növekvő fontosságát a nyelvészeti diszciplínák közül a különösen nagy adatigényű területek, pl. a névtan, szociolingvisztika, dialektológia mutatják a leginkább. Az interneten is elérhető névadatbázisok egy része a nevek lokális tulajdonságait felhasználva, térképes felületek felhasználásával névföldrajzi elemzések számára is jó alapot biztosít. A nagy múltú magyar helynévgyűjtésekből a közelmúltig még csak kis mozaikdarabok voltak elérhetők ilyen módon, ezért örömteli, hogy idén elkészült Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtésének online adatbázissá formált, és térképes alkalmazással kiegészített változata, az „Erdélyi Helynévtörténeti Adattár és interaktív névföldrajzi atlasz” (további publikációk, bővebb ismertetés a linken: eha.elte.hu). Ezt az általam szerkesztett honlapot szeretném a forráskonferencián bemutatni, kitérve létrehozásának történetére, elveire, problémáira, felhasználhatóságának sokszínűségére. Példákkal illusztrálom az óriási adatmennyiség (közel 350 000 rekord) keresési, szűrési opcióit, az időbeli-térbeli csoportosítás lehetőségeit. Bemutatok olyan kutatási témákat, amelyek bizonyítják, hogy a nyelvészetben, dialektológián, névtanon túl több tudományterület jól használható forrásként alkalmazhatja ezt az adattárat a jövőben.

BERENTE ANIKÓ

Szegedi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
anikbrnt2@gmail.com

A szegedi boszorkányperek iratainak új kiadásáról

Doktori témám forrása a szegedi boszorkányperek magyar nyelvű iratainak összessége; a dokumentumok 1726 és 1744 között keletkeztek. Kutatásomban arra vállalkozom, hogy bemutassam az iratokhoz társítható jegyzők és tanúk, vádlottak nyelvhasználatát, illetve feltárjam, hogy mely nyelvjárási régióhoz köthető anyanyelv-járásuk.

A periratok nyomtatott kiadásban először 1900-ban jelentek meg Reizner János munkája nyomán. Az akkori kiadás számos helyen különbséget mutat az eredeti iratokhoz képest: nincs olyan dokumentum, amely ne térne el kisebb vagy nagyobb mértékben. Hosszú munkát követően 2016-ban egy újabb, Reiznerhez képest jóval pontosabb és bővebb kiadása jelent meg a szegedi iratoknak Brandl Gergely és Tóth G. Péter szerkesztők jóvoltából. A kiadás számos pozitív tulajdonsággal rendelkezik: közreadják nemcsak a magyar, hanem a latin, a német, ill. az angol nyelvű szövegeket is, melyekhez fordítást is mellékelnek. Mindamellett szerkesztői megjegyzésekkel látják el az eredeti iratokban betoldott vagy onnan törölt szöveghelyeket, sőt, utalnak azokra a releváns részletekre is, melyek pl. a másolatokban szerepelnek. A könyv bevezetéséből azonban kiderül, hogy az új kiadás a betűhű átirat és a teljes átírás közötti átmenetet képviseli, mely azt jelenti, hogy igyekeztek megőrizni a szöveg jellegzetességeit és a hiteles történelmi hangulatot anélkül, hogy ez a megértést megnehezítené. Ezzel a szerkesztők azt a célt tűzték ki, hogy egyrészt óvják az eredeti iratokat, másrészt megkímélik az olvasót a levéltári munkától. Ez a szemlélet mindenképpen dicséretes, ám sajnos az új átiratból a nyelvészek nem profitálhatnak. A nyelvtudományi igényű forráskiadás ugyanis törekszik az irat leghívebb visszaadására – hiszen az adatok, következtetések ellenőrizhetősége a tudományos kutatás egyik alapkövetelménye –, még akkor is, ha ez lassítja a megértés folyamatát.

Az eredeti iratok és az átirat összehasonlítására véletlenszerűen kiválasztottam öt dokumentumot (harminc és fél A/4-es oldal), melyekben számos eltérést fedeztem fel (a központozásban tetten érhető különbségek figyelmen kívül hagyásával). Az újabb kiadásban 230 olyan eset található, amikor pl. a magánhangzók zártabb vagy nyíltabb formája, a mássalhangzók zöngés vagy zöngétlen párja szerepel aszerint, hogy melyik felel meg az adott szóban a mai sztenderd változatnak. Egy-egy toldalék vagy szó betoldása, esetleg hiánya is előfordult az újabb kiadásban. Ugyanakkor nemcsak ilyen esetek érhetők tetten: a könyv bevezetésben is ismertetett módon az új kiadásban nem szerepelnek a *t* és *g* betűkhöz társuló néma *h*-k, a *gj* betűkapcsolat is mai, *gy* formában látható, az egyszerűsítés elvének megfelelő írásmód is megvalósul (szóvégi *ll* > *l*, szóbelseji *szsz* > *ssz*, *nyny* > *nny* stb), valamint további példákban a mai helyesírásnak megfelelő átírás (pl. *esset* > *esett*). Az általam helyesírási vagy hangjelölési kérdésként kezelt esetek száma, melyek eltérést mutatnak az eredeti iratokhoz képest: 1044. Természetesen utóbbiak is relevánsak számomra, hiszen általuk következtetések vonhatók le az írnok tudatosságával kapcsolatban, sőt, a lejegyzők elkülönítésében is fontos szerepet játszanak; a különböző nyelvjárási jelenségek segítségével pedig tisztázható a jegyzők vagy tanúk anyanyelvjárása. Úgy tűnik az eddig átnézett dokumentumok alapján, hogy minél több

nyelvjárási jegyet mutat egy irat, annál inkább növekszik az átirat és az eredeti közti különbségek száma.

Előadásomban kitérnék az új kiadás jellegzetességeire, az eredeti iratokkal való összehasonlításra, a feltárható különbségekre, mindezekkel szorosan összefüggésben a történészek és nyelvészek eltérő forráskezelésére, forrásszemléletére. Választ adok arra a kérdésre is, hogy indokolt-e a nyelvészek számára is haszonnal forgatható nyelvtudományi igényű forráskiadás elkészítése a magyar nyelvű iratokat tekintve.

Hivatkozott irodalom

Brandl Gergely – Tóth G. Péter 2016: *Szegedi boszorkányperek 1726–1744*, Budapest, Balassi.

Reizner János 1899–1900: *Szeged története I–IV*. Szeged. Elektronikus dokumentum: <http://www.bibl.u-szeged.hu/reizner/index2.html> (2017. 06. 06.)

BÍRÓ CSILLA

Országos Széchényi Könyvtár
Régi Nyomtatványok Tára
scylla1977@gmail.com

Andreas Pannonius *Expositio super Cantica canticorum* című Énekek éneke-kommentárjának forrásairól

Andreas Pannoniusszal kapcsolatos, több éve tartó kutatásaim egyik várható eredménye az ennek az évnek a végére tervezett kritikai szövegkiadás, mely az MTA–BTK Irodalomtudományi Intézet *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* sorozatának tagjaként jelenik majd meg. Andreas Pannonius Énekek éneke-kommentárja egy kéziratot példányban maradt fenn, melyet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őriz (Cod. Lat. 443). A 15. századi karthauzi szerzetes latin nyelvű kommentárja több szempontból is kiemelkedő alkotás terjedelme, forrásai és hermeneutikája miatt. Különös jelentősége abban áll, hogy a mariológiai kommentárok között is egyedülállóan kiemelt figyelmet szentel Krisztus megtestesülésének és ezen keresztül a Szűzanya alakjának.

A középkori bibliakommentárok jellegzetessége, hogy nagyon erősen kötődnek az egyházi tekintélyek szövegértelmezői hagyományához, így az általuk felhasznált források egy része szinte előre megjósolhatóan az egyházatyák írásaiból kerül ki. Az exegétikai hagyomány követése Andreas Pannoniusra is jellemző, ugyanakkor megfigyelhető nála a nagyfokú önállóság forrásainak felhasználása terén, ami kifejezetten ritkaságnak számít. Ennek következtében a forrásait is kétféleképpen kezeli: míg az egyházatyákra hivatkozik, név és műcím szerint említi őket, a kortárs és kevésbé elismert szerzőktől származó forrásait hivatkozások nélkül veszi át. Ezek azonosítása a kritikai kiadás készítőjének feladata: sok esetben a stílusbeli különbségek jelzik csak, hogy valószínűleg nem a szerző önálló szövegével van dolgunk.

A tervezett előadásomban bemutatom az Andreas Pannonius által felhasznált források körét, típusait, össz mennyiségét – a körülbelül 250 oldalas szöveg túlnyomó része, legalább 70%-a más szerzőktől származó forrás – ezek alapján az Andreas Pannonius műveltségével kapcsolatos eredményeket ismertetem majd.

BUBRYÁK ORSOLYA
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Művészettörténeti Intézet
bubryak.orsolya@btk.mta.hu

Kora újkori inventáriumok mint a művészettörténet-írás forrásai

„Egy meztelen nőalak, amint egy dühödt liba megharapja” – ilyen és hasonló leírásokkal gyakorta találkozunk 17–18. századi festményinventáriumokban, és ennél bőbeszédűbb források egy műgyűjtemény kutatásához általában nem is állnak rendelkezésre. Szerencsés esetben tudjuk, hogy a felsorolásban foglalt művek kinek a tulajdonát képezték, és tudjuk, hol és mikor készült az összeírás, ami jelentős segítséget nyújt a szöveg elemzéséhez és a műalkotások azonosításához. A fenti idézet például egy 1782-es prágai inventáriumból származik, és történetesen Tiziano császári gyűjteményből származó *Lédáját* takarta.

Sok esetben azonban nem rendelkezünk még a legalapvetőbb információkkal sem. Ahhoz, hogy a laikusok által, sebtében összeírt, pontatlan feljegyzések gyűjtéstörténeti szempontú, tudományos feldolgozásra alkalmas adatokká változzanak, a forráskritika módszerét kell alkalmaznunk. Meg kell kérdőjeleznünk minden szövegben szereplő információt, és ütköztetnünk kell a korszakról, helyszínről, műtárgypiaci viszonyokról szerezhető – elsősorban gazdaságtörténeti, szociológiai, történeti kutatásokból származó – adatokkal, majd visszaépíteni a szöveget, immár a róla szerzett tudás birtokában. Az elemzés során az inventárium ismeretanyaga, szóhasználata, a benne foglalt festmények és művésznevek, a megadott árak, azok pénzneme, de még akár a kézírás is viszonyítási pontokat jelent, segítségükkel válik lokalizálhatóvá és datálhatóvá a szöveg, rajtuk keresztül juthatunk közelebb a gyűjtemény tulajdonosához, aki elvezet – reményeink szerint – a fennmaradt műalkotásokig. Az előadás ennek a kutatásnak a folyamatát, lehetőségeit, buktatóit mutatja be néhány névtelen, adott esetben datálatlan jegyzéken keresztül, melyekből azonban a forráskutatás módszereivel már sok, kiemelkedő minőségű műalkotás vált azonosíthatóvá.

BUDA ATTILA

buda.attila@gmail.com

Képi források művészettörténet és ornitológia határán

A szegedi egyetem Jelképtár Kutatócsoportja november közepén kétnapos konferenciát rendez *Állati jelek, képek és terek* címmel Újvári Edit és Vigh Éva szervezésében, amelyen a madárábrázolások változását próbálom bemutatni a nyomtatástól nagyjából 1900-ig. E témakör érdekessége, hogy a kezdeti ábrázolási bizonytalanságok (azoknál az állatoknál például, amelyeket általában csak leírásokból ismertek az illusztrálók) miként szilárdultak meg emberi szituációkat és jellemeket ábrázoló jelenetekben, hogyan maradtak meg a gyerekkönyvekben és bizonyos kiadványcsoportban (Aesopus), és miként változtak valóságábrázolássá az ornitológia résztudománnyá válása közben, illetve mit is jelent ez a valóságábrázolás. E szerteágazó témakör egyik összetevője az a képi anyag, amely valójában a szöveges elemek háttérbe szorulásával a források döntő hányadát jelenti, s amelynek vizsgálatához, elemzéséhez a biológia és a művészettörténet módszereit egyaránt fel lehet és kell is használni, miközben természetesen a kísérő szövegek szaktudományos, illetve irodalmi vonatkozásai sem feleslegesek, alátámasztják vagy ellenpontosítják a képi források világát. A tervezett húsz perc ezeket a forrásokat mutatja be szaktudományos, művészettörténeti, illetve ismeretterjesztő kiadványok segítségével.

C. VLADÁR ZSUZSA – CONSTANTINOVITS MILÁN

Eötvös Loránd Tudományegyetem – Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Nyelvtudományi Doktori Iskola

vladar.zsuzsa@btk.elte.hu, milanum@gmail.com

**A pozícióharc retorikája.
Tudományos ördögösségek Hell Miksától napjainkig**

Eltérő paradigmából vagy éppen szakterületen kívülről érkezett szerzők nyelvészeti eredményeik elfogadtatásához sokszor a szigorúan vett logikai érvelésen kívüli eszközöket is igénybe vesznek a mind a szakmai, mind a laikus közönség számára. Az előadás kiindulópontja a korai magyar nyelvhasználat egyik kulcsfigurájának, Hell Miksának az érveléstechnikája, amellyel az általa képviselt nézeteket és saját magát pozícionálta. Az előadás arra kíván rámutatni, hogy ezek a retorikai eszközök kevésbé változtak az eltelt 200 évben: Hell érvelésének pontos párjai megtalálhatók a mai tudományos és áltudományos nyelvészeti munkákban. A legfontosabbakat kiemelve: más területen szerzett tekintély átvitele nyelvészeti területre; a természettudományos módszertan felsőbbrendűsége a társadalomtudománnyal szemben; szövegszusztatás; a tudományos kérdések erkölcsivé minősítése; ad hominem érvelés; pozíciók és fórumok kisajátítása. Az előadás ezekre hoz példákat napjainkból.

CZENTNÁR ANDRÁS

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Török Filológiai Tanszék

czandrish@freemail.hu

Nyelvkönyv mint kordokumentum? Egy indiai török kézirat tanulságai

Egy nyelv megismeréséhez és elsajátításához kézenfekvő forrást nyújtanak a nyelvtanulók számára a nyelvkönyvek. De vajon tekinthető-e egy nyelvkönyv olyan kordokumentumnak, amelyből a nyelven túl egyúttal általános képet kaphatunk a beszélőkről, az általuk alkotott nyelvi közösségről, társadalmi, kulturális közegről is?

Viszonylag egyszerű a válasz a kérdésre, ha egy ötven évvel ezelőtti német vagy orosz nyelvkönyvet veszünk példaként: a korszak lenyomata világosan kitűnik a tartalomból. Ugyanakkor különleges gyakorlati kihívást jelenthet, ha az általunk vizsgált nyelvkönyv megírásának helyéről, idejéről és körülményeiről nincsenek vagy alig vannak ismereteink.

Ilyen például az a másolatban ránk maradt kézirat, amely a 19. század derekán, Indiából került Londonba. A mű szerzője egy bizonyos Ásúr bég, aki a török nyelv tanulói számára készített tananyagot a perzsát fölhasználva közvetítő nyelvként. A Mogul Birodalomból származó török nyelvemlékek között is különös érdeklődésre tarthat számot ez a munka, amely öt részre osztva grammatikát, társalgási szöveggyűjteményt, irodalmi szemelvényt, rövid tematikus szöszedetet, valamint egy verses török–perzsa szótárt is tartalmaz.

Ezek közül elsősorban a társalgási rész történeteit és dialógusait használhatjuk föl arra, hogy megismerjük a benne megrajzolt nyelvi közösséget. Kik ők? Hol élnek? Mi jellemzi a közösséget? Mikori állapotot mutat be róluk ez a nyelvkönyv? Milyen lehetőségei vannak e forrás kordokumentumként való használatának?

A tervezett előadás ezekre a kérdésekre keresi a választ az említett kézirat tanulságai alapján.

CZIBULA KATALIN

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

czibula.katalin@gmail.com

A *Régi Magyar Drámai Emlékek* című sorozat forrás- és szövegkiadási stratégiájának változásai és problémái 1984-től máig

Az előadás egy forráskiadvány-sorozat munkáit mutatja be, amelyet több mint harminc éve végez a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében működő drámakutató csoport. A kutatás célja kettős:

1. Összegyűjteni és annotálva megjelentetni a régi magyar iskolai színjátszás forrásdokumentumait, amelyek folyamatosan kerültek/kerülnek elő elsősorban egyházi levéltárakból. Ezek alapján megállapítható, hogy a magyarországi színházi élet sokkal korábban kezdődött, mint korábban vélte a tudomány, és a hivatásos színjátszás megjelenése előtt több ezer különböző színjátéktípus bemutatója adatolható.
2. Ezzel párhuzamosan kerülnek elő többnyire kéziratos vagy 18. századi nyomtatásban fennmaradt drámaszövegek. Ezek kritikai kiadása 1984 óta folyamatos (*Régi Magyar Drámai Emlékek 18. század* – eddig 10 kötet jelent meg), és mind az előkerült anyag sajátosságai, mind a szövegkiadás szempontjainak átalakulása folytán újabb és újabb textológiai problémákat vetnek fel mindmáig.

CSEKE PÉTER

Babeş-Bolyai Tudományegyetem

Kolozsvár

recsenyedi.peter@gmail.com

Jancsó Béla integratív személyisége levelezésének tükrében

A nyolcvanas évek elején, amikor Jancsó Béla (1903–1967) lakását a húga felszámolta, kevesen tudtak arról, hogy milyen értékes irodalom- és művelődéstörténeti örökséget rejt a Monostori útra néző szoba, illetve a mély kapubejárát jobb oldali falába épített – „titokzatos” – vaspántos szekrény.

Padlóra szórt levelek, levélmásolatok, kéziratok, újságkivágatok látványa fogadott, amikor Debreczeni László telefonhívására – kérésének megfelelően: jókora bőrönddel – a „lerobbant” lakásban megjelentem. Domokos Géza és Molnár Gusztáv megbízásából javában dolgoztam már az 1930 és 1940 közötti erdélyi értelmiség-nevelő műhely dokumentumkötetének összeállításán, így hát kapóra jött ez a váratlan forrás-kiegészítés. Leletmentés közben Debreczeni László arra figyelmeztetett: már csak azért sem lehet teljes képet alkotni a hagyatékról, mivel 1944 őszén tűz ütött ki Jancsó Béla lakásában, minek következtében nagybecsű dokumentumok és levelek semmisültek meg.

Hogy kikkel állt levelezésben Jancsó Béla? A névsor beszédes – és korántsem teljes. Áprily Lajos, Áprily Lajosné, Asztalos Miklós, Balázs Ferenc, Balogh Edgár, Bánffy Miklós, Benedek Marcell, Bíró Sándor, Bölöni György, Buday Árpád, Buday György a kezdet. Szabó Dezső, Szádeczky-Kardoss Elemér, Szabó T. Attila, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István, Tabéry Géza, Tamási Áron, Tavaszy Sándor, Teleki Ádám, Tompa László, I. Tóth Zoltán, Vita Sándor, Vita Zsigmond, Walter Gyula kívánczik a névsor végére. Ha viszont e levelezés „sűrűsödési” csomópontjait vizsgáljuk, akkor rögtön szembeütővé válik: olyan fontos eszmétörténeti, irodalom- és művelődéstörténeti események háttérerezetét világítják meg ezek a dokumentumok, mint az 1918 utáni első írónemzedék, a Tizenegyek színre lépése és fogadtatása (1923), az Erdélyi Fiatalok indulása és működése (1930–1940), az 1929 és 1935 közötti rokon mozgalmak (Sarló, Bartha Miklós Társaság, a Kolozsvár-szegedi Bethlen Gábor Kör, illetve Szegedi Fiatalok); továbbá az erdélyi önszemléleti tisztázások olyan vitái, mint a *Magyarok Romániában* (1935), a *Nem lehet* (1937), a *Jelszó és mítosz* (1937), illetve a *Vásárhelyi Találkozó* (1937) – máig nem tisztázott – körülményei és egyoldalú beállításoktól mentes megítélése.

A levelek kiadását a Kriterion Könyvkiadó vállalta fel. A sajtó alá rendezés a korábbi hasonló kiadványok bevett gyakorlata szerint történik. A szövegeket a mai helyesírással adjuk közre, de figyelembe vesszük az író eredeti nyelvi sajátosságaiból fakadó helyesírásbeli eltéréseket is. A kelteztést minden esetben a levél elején helyezzük el, megőrizve annak eredeti írásmódját. Jegyzeteinkben közöljük a levelek legfontosabb szövegfilológiai adatait (lelőhely, közlés, címzés), a szövegek megértéséhez szükséges tárgyi jegyzetekkel igyekszünk megvilágítani a levelek utalásainak összefüggéseit. A kötet végén kislexikonban mutatjuk be Jancsó Béla levelezőtársait.

**„És mi az, hogy alkottad?”
Móricz Zsigmond *Tükör* című világháborús jegyzeteinek digitális
forráskiadása**

Móricz Zsigmond *Tükör* című egy példányos kéziratos könyvsorozatának (1914–1915) kiadásán két éve dolgozunk a Petőfi Irodalmi Múzeumban folyó műhelymunka keretében. Korábban irodalom- és műfajértelmező hagyományaink nem engedték meg, hogy ezeket a szövegeket irodalomnak lássuk, ezért a köz- és magángyűjteményekben található kötetek virtuális egyesítése száz évet váratott magára. A *Tükör* műfaji konvenciók nélküli korpusz, nem lehet kizárólagosan megfeleltetni sem a kor elbeszélésének, sem a Móriczi prózának, s bár magánjegyzet, nem fedi le a napló formai jellegzetességeit sem. Nem mű, a lezártságot jelképező „könyv” eszméjével vitatkozva e feljegyzések írását a háborúnak mint történelmi eseménynek a megfoghatatlansága és a hírközlő médiumok sematizmusa iránti gyanakvás szituálja. Oral history-töredékekből, hétköznapiaságból, „hulladékból” építkeznek. Mivel az oralitás tradíciójával a folklorisztika foglalkozik, s szövegfilológiája az irodalmi filológiától eltérően nem szerző központú, felvetődik a kérdés, hogy e diszciplína eljárásai segítségünkre lehetnek-e abban, hogy e kiadatlan jegyzetanyagra ne periférikus szöveggént tekintsünk, hanem a szerzői életműhöz rendeljük.

A „Tükröket” a valóság rögzítésének minimális szintje jellemzi. A lejegyzés reflektálatlansága ma különösen újszerűvé teszi ezeket a feljegyzéseket, mégis szövegértési problémákat okoz az a tény, hogy a beszédhelyzetek társadalmi, magánéleti kontextusai leírás nélkül maradnak. A közölhetetlennek (fakuló ceruzáirása, sajátos rövidítései, a közintézményekben vagy utcán írt jegyzetek kuszasága miatt olvashatatlanak) tartott írásfolyam közzétételére az online digitális kiadást választottuk, a szoftverkörnyezet a DigiPhilben már alkalmazott komponensekre épül. A nagy felbontásban digitalizált faksimilék vizuális élményt adnak a forrásról. A tudományos igényű online kiadás a forrásműhöz képest többlettértékkel bír, nemcsak az olvashatóságot célozza meg, hanem a szöveginformációk strukturált keresésének összetett lehetőségeit is biztosítja. A közzététel szabad és korlátlan hozzáférést kíván biztosítani, ezért hosszabb leíró jellegű jegyzetek írását igényli. A szövegek kaleidoszkóp jellegű kavargásában való tájékozódás érdekében a dátumokhoz és helyekhez kötött szövegegységek határait is jelöljük. A hiperhivatkozások a sorozat lineáris szövegolvasását átrendezhetik, többféle bejárású utat és értelmezési lehetőséget kínálnak.

A portrékat, szituációkat, mikrotörténeteket Móricz értelmezői tekintete később tematikus mutatók alá rendelte, ennek a tartalomjegyzéknek az oldalszámait alapján az összes kötetben definiáljuk a megfelelő szövegrészeket. A kereshetővé váló témák (például Arcképek, pillanatfelvételek) által megmutatkoznak majd egy (a regényírás szolgáló) lírai vázlatkönyv tartalmai, melyek között kidolgozott művek, töredékekben maradt darabok és tervvázlatok is találhatóak. Intertextuális kapcsolatokat hozhatunk létre, hiszen ez a forrás egyben publikált novellák szövegtöredék-előzményei, melyek művekre mutatnak. A *Tükör*-cserepek szövegkolligátuma másként (például a *Parasztok*, *Iparosok*, *Vidéki urak* címszavai szerint) is összeilleszthető, mindez Móricz kortárs gyűjtőmunkájának eredménye. Az

ismeretlen „megszólalók” élettörténet-darabjaiból így olyan „társadalmi körkép” rajzolódik ki, melyben az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó éveiben a hétköznapi embernek életmódváltozása is dokumentálódik.

CSIZMADIA ÁKOS

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Matematika Intézet

akos@math.bme.hu

Izsák Imre '56-os emigráns csillagász életrajzi monográfiájának sokszínű forrásai

Izsák Imre (1929–1965) 1956-ban emigrált csillagászról már több rövid, összefoglaló életrajzot adtak közre; a róla szóló, 2000-ben megjelent film alapját képező interjúk, visszaemlékezések pedig 2004-ben könyv formájában is megjelentek. Ezek révén Izsák ugyan az egyik legismertebb magyar csillagásszá lett, mégis: az életrajzok szinte kizárólag a Zala Megyei Levéltárban őrzött Izsák-hagyatékon alapultak, a visszaemlékezések pedig további feldolgozásra váró forrásoknak tekinthetők.

2017-ben jelent meg *Izsák Imre* címmel a tudós életét és munkásságát ismertető monográfia, mely tizenkét levél-, irat-, és fényképtár anyagait dolgozza fel. Izsákról, 20. századi kutató lévén, fennmaradtak fotográfiák, valamint dokumentumfilmek is segítik megvilágítani életútját. Így forrásaink meglehetősen sokszínűek, a klasszikus írott történeti forrásoktól kezdve nemcsak a konkrét tudományos eredményekről, de az azokhoz vezető útról is beszámoló publikációkon át a visszaemlékezésekig, az adatokat hordozó fotográfiáig és mozgóképekig, és akár a szépirodalomig is.

Az Izsák-monográfia egyik jelentős forrása a csillagász családtagjaival folytatott levelezése. Izsák több mint másfél száz levelet küldött haza az emigrációból, amelyeket a kötetben közreadunk. E levelekből érzékletesen kibontakoznak egy '56-os magyar emigráns mindennapjai. Így, bár Izsák Imre személye elsősorban a csillagásztörténet számára fontos, az '56-os (tudós)emigráció iránt érdeklődőknek is érdekes az ő története.

DALLOUL ZAYNAB

Országos Széchényi Könyvtár

zaynab.dalloul@yahoo.com

Középkori és neolatin források Janus Pannonius dicsköltményeiben (Különösen: *Waltharius*, *Gesta Roberti Wiscardi*)

A modern Janus Pannonius-filológia Huszti Józseftől kezdve igen nagy hangsúlyt fektetett Janus antik forrásainak kimutatására az egész életművében, különös tekintettel az epigrammákra és az elégiákra. Panegyricus-költészetének forrásait illetően az irodalomtörténészek arra a megállapításra jutottak, hogy Janus legfőbb mintája a klasszikus epikus szerzőkön kívül (Vergilius, Ovidius, Statius, Silius Italicus, stb...) a 4–5. század fordulóján alkotó Claudianus lehetett.

Megállapították még, hogy a Quattrocento idején alkotó, ismertebb itáliai kortárs auktorok, például Tito Vespasiano Strozza vagy Basinio da Parma stb. igen nagy idézetszámban jelennek meg Janus költeményeiben.

Szinte semmilyen figyelmet nem kapott ellenben a középkori eposz mint lehetséges forrás, jelesül a *Waltharius*, vagy Guilelmus Apuliensis *Gesta Roberti Wiscardi* című költeménye.

Janus Pannonius kritikai kiadásának harmadik kötete, a *Panegyrici*, amelynek munkálataiban én is részt veszek, éppen most készül az ELTE klasszika-filológus professzora, Mayer Gyula irányításával. Feladatom az egyes dicsköltményekben megjelenő klasszikus, keresztény, középkori és neolatin párhuzamos helyek feltérképezése. Kutatásaim során feltűnt, hogy Janus dicsőítő költeményeiben – a klasszikus és a neolatin szerzők művei mellett – meglehetősen hangsúlyosan jelennek meg egyes középkori és keresztény átvételek is, különös tekintettel például Prudentiusra és a fent említett két hőseposzra. A *Waltharius*nak ráadásul magyar vonatkozása is ismertek. Ezen művek behatóbb vizsgálata újabb adalékot nyújthatna Janus Pannonius életművének értékeléséhez.

DARVAS ANIKÓ

Magyarországi Evangélikus Egyház

aniko.darvas@gmail.com

Hétköznapi történelem

Doktori disszertációmban 16. század végi, 17. század eleji misszilisek kiadását készítettem el és vizsgáltam, a nyelvész szemszögéből. Előadásomban szeretném ugyanezen levelek tartalmi kérdéseivel megismertetni a hallgatóságot, közkinccsé téve ezáltal a többi tudományterület számára is ezt a forrásanyagot. A nagy történelmi munkákból tudhatjuk, hogy a levelek háttérében a három részre szakadt ország, a törökkel vívott háborúk állnak, a reformáció szellemi frissessége járja át a Felvidéket. Közben a levélíró szemszögéből láthatjuk, mit is jelentett a háború a mindennapokban, miről ír Máriássy András, aki alig néhány évvel fiatalabb csak Balassinál, hozzá hasonlóan megfordult a gyulafehérvári udvarban, majd Krakkóban, és elindult abba a bizonyos esztergomi csatába. Belepillanthatunk a levelek segítségével a gazdálkodás adta hétköznapi eseményekbe, a betegségek megélésébe. Mondhatnám, hogy a levelek jórészt „semmiségek”-ről szólnak, de éppen ezek alkotják az életünket, és ezekből áll össze az, amit történelemnek nevezünk.

DOMOKOS GYÖRGY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Olasz Tanszék – Vestigia Kutatócsoport
domokos@btk.ppke.hu

Történeti források fordítása, kiadása a Vestigia projekt keretében

A Vestigia projekt keretében 2010 és 2015 között 3200 darab nagyrészt kiadatlan magyar vonatkozású 15–16. századi történeti forrást azonosítottunk, digitalizáltunk és szerveztünk adatbankba Itália négy jelentős gyűjteményében. A 100 évvel korábban, az I. világháborúval megszakadt kutatást az új technikák segítségével sikerült itt befejeznünk, és tervezzük további olasz gyűjtemények feltérképezését is.

Az előkerült források közreadása, a történettudomány szempontjából hasznossá tétele több olyan műveletet igényel, amelyben az olasz nyelvtörténet, a történettudomány és segédtudományai, valamint a fordítástudomány is közrejátszik. Az előadásomban ezeket a fázisokat mutatom be a diplomáciai levelezésből vett példákkal: Izabella királyné 1541-es Budán kelt levelén, Ercole Pio 1508–1510-es jelentésein, Maffeo Trivigliano és Bakócz Tanás rejtjeles levelein, illetve egy hosszabb ostromjelentésen, amelyet 1541-ben Buda ostromáról készített Antonio Mazza velencei diplomata.

A 15. század közepétől a latint az itáliai udvarokban fokozatosan felváltja az olasz nyelv egy udvari (*cortegiano*) változata, amely tükröz még helyi jellegzetességeket, de alapvetően egységes, és így a jelenlegi standard olasz egyik fontos előfutára. A *lingua cortegiana* sajátos jellemzőit ugyanakkor fontos feltérképeznünk a levelek pontos értelmezéséhez és fordításához. A magyarországi diplomáciai levelekbe ezen kívül számos tiszavirágéletű magyar jövevényszó is keveredik kultúrtörténeti érdekességként.

E források kiadásánál egységes kritériumokat igyekszünk alkalmazni és a filológia, illetve a történettudomány által megkövetelt jegyzetapparátust is készíteni.

DÖMÖTÖR ADRIENNE
MTA Nyelvtudományi Intézet
domad13@gmail.com

**Mit bír el a papír?
Világi (vendég)nyelvmélekek lejegyzési helyei
az ómagyar és a korai középmagyar korban**

Mint ismeretes, a legkorábbi magyar szövegmélekek jellemzően egy-egy latin nyelvű őrzőkódex lapjain maradtak fenn: a Halotti beszéd ránk maradt másolatának kivételével az adott kódex még üres helyére írták be őket. Ugyanettől a korszaktól indul el azon nyelvmélekek sora is, amelyek szó vagy szókapcsolat szintű magyar nyelvű bejegyzéseket tartalmaznak latin szövegek környezetében. Ezek többsége vagy prédikációs segédlet, vagy egyszerűen a latintanulást (szókincsbővítést) célozza. Ha a különböző nyelvmélekcsoportokat együttesen vizsgáljuk, megmutatkoznak az általánosabb összefüggések az őrzőkötetek és vallási tartalmú bejegyzéseik között.

A jelen előadás arra a kérdésre keresi a választ, milyen tendenciák jelentkeznek a világi témájú nyelvmélekek lejegyzését illetően. Azokat a csoportokat természetesen nem érinti a kérdés, amelyeknél a funkciójukból adódóan a lejegyzés mikéntje is meghatározott (mindenekelőtt a spontán módon keletkezett szövegek: levelek, peres eljárások jegyzőkönyvei, illetve a szójegyzékek tartoznak ide). Változatos kép rajzolódik ki ugyanakkor annak vizsgálatából, hol kereshetett helyet sorainak a lejegyző, amikor egy-egy ráolvasást, orvosi tanácsot, mezőgazdasági útmutatást, esetleg csíziót vagy naptárt szeretett volna megörökíteni. Tanulságos annak áttekintése is, milyenfajta környezetekben maradtak fenn a költészet alkotásai, töredékei.

Mindennek alapján pedig az is megvizsgálandó, mennyiben más a vendégszöveg terminus érvényessége vallási, illetve világi tárgyú nyelvmélekek esetében.

EGEDI-KOVÁCS EMESE

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Eötvös József Collegium

egedie@gmail.com

**Egy kétnyelvű (ógörög-ófrancia) bizánci kódex szövegének
kritikai kiadása (cod. Iviron No. 463)**

Az Athosz-hegyen őrzött Iviron No. 463-as jelzetű, 11. század végén Konstantinápolyban készült görög kézirat főszövege a *Barlám és Jozafát* című regényes legenda rövidített, ógörög nyelvű változata. A kézirat különlegessége, a benne található gyönyörű miniatúrákon túl, hogy a görög szöveg mellett – és körül – a margón (valamennyi ránk maradt 135 foliumon) napjainkig érdemben nem kutatott, ismeretlen és kiadatlan ófrancia fordítást tartalmaz. Az ófrancia szövegre vonatkozó modern szakirodalom szinte csak jelzésértékű, a későbbi francia változatok pedig, amelyeket filológiai szempontból átfogóan elemeztek, különböznek az Athosz-hegyi változattól. Az ófrancia szöveg helyreállításához (az oldalsó margókon sérült és töredékes a szöveg) a kódex ógörög (fő)szövegének az átírását is el kell végezni, annál is inkább, mert ez a változat kritikai szempontból több helyen eltér a már kiadott olvasatoktól. Mivel kevés dolgot tudunk biztosan a kézirat ófrancia szövegéről (a datálás kérdése nyitott és a fordítás készítésének körülményei sem tisztázottak), a kutatás rendkívül összetett és számos tudományterületet érint (klasszika- és ófrancia filológia, nyelvészet, dialektológia, kodikológia, paleográfia stb). Az előadás a szövegkiadási munkálatok eddigi tapasztalatainak összegzésén túl a töredékes szöveg helyreállításának lehetséges módszertanát igyekszik felvázolni, arra keresve a választ, vajon a filológus meddig mehet el egy értékes szövegtörzs visszanyerése céljából, hol húzódik a határ a szöveg autentikus kiegészítése, illetve önkényes újraírása között.

FARKAS GÁBOR FARKAS
Országos Széchényi Könyvtár
gfarkas@oszk.hu

A Keszthelyi és a Festetics-kódexek provenienciájáról

A két nyelvemlékünkről szinte minden kideríthetőt kiderített az elmúlt közel két évszázad magyar tudománya. Amíg a Keszthelyi kódex kalandos története (Lékától Németújváron át Sáropatak érintésével a Balaton partjáig) kiemelkedik a többi nyelvemlék históriája közül, addig a legszebben díszített magyar könyvünkről, a Festetics-kódexről csupáncsak annyit tudunk, hogy valamikor a 18. század végén kerülhetett a család bibliotékájába. Ismert tény, hogy az akkor alig négy éves Festetics (IV.) György édesanyjával és mindössze egy kézi poggyással menekült el Keszthelyről 1944 végén. Abban egységes a művelődéstörténet-írás, hogy a két könyvet Keszthelyről szállították – más kincsekkel együtt – az Országos Széchényi Könyvtárba 1947 nyarán. Ez annak a folyamatnak a kezdete volt, aminek a végén az „elhagyott” hitbizományt – köztük a keszthelyi kastélyt értékeivel együtt – államosították. A most előkerült iratanyag viszont egy másik történetet mesél el. Az előadásomban arra keresem a választ: hogyan lehet rekonstruálni a nyelvemlékek útját 1947-ben, milyen politikai-szakmai erőfeszítések történtek a megszerzésük érdekében? Az oral history alternatív fedőtörténete is előkerült a kutatás során (ami jól modellezi a kommunista diktatúra kultúrpolitikai lépcsőfokait). Végezetül sikerült megtalálni a kódexekért cserébe kínált igen értékes ösnyomtatványokat és antikvát, melyek egyik tulajdonosa Jankovich Miklós műgyűjtő volt.

GÁL JUDIT

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Történelem Segédtudományai Tanszék
galjudit88@gmail.com

**Ismeretlen középkori oklevelek Dalmáciából
A Johannes Lucius kézírataiban található Árpád- és Anjou-kori oklevelek
kiadásának kérdéseiről és problémáiról**

2015 októberében jött létre az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszékén a Körmendi Tamás által vezetett OTKA-kutatócsoport, amely a 17. századi horvát történész, Johannes Lucius kézírataiban fennmaradt, közel ezer darabnyi, eddig kiadatlan Árpád- és Anjou-kori oklevél feltérképezésére, vizsgálatára, illetve kiadására vállalkozott. Lucius volt az első horvát történész, aki forráskritikai szemlélettel fordult a történetírás felé, és a 17. század első felében a teljesség igényére törekedve megpróbálta összegyűjteni és lemásolni a dalmáciai városokban fellelhető középkori forrásokat. Lucius a forrásainak egy részét megjelentette nyomtatásban, ám a kézírataiban maradt nagy mennyiségű kiadatlan anyagról az utókor megfeledkezett. A Lucius által megőrzött és máig kiadatlan dokumentumok eredeti példányai már szinte kivétel nélkül elvesztek, így a források kiadása és kritikai vizsgálata a kutatócsoport tagjait kihívások elé állítja. Előadásomban, mint a kutatócsoport tagja a gyűjteményről és annak kiadására vonatkozó kihívásokról, valamint a Lucius által megőrzött dokumentumok kiadásának módszereiről és jellemzőiről szeretnék beszélni, külön kiemelve, hogy a történettudomány mellett milyen tudományágak nyújtanak segítséget az iratok vizsgálatához és kiadásához.

Amire Bolyai Farkasnak nem jutott ideje

Szerzők az alábbi könyvük szerkesztésekor tapasztaltakról számolnak be: Gündischné Gajzágó Mária, Szenkovits Ferenc, Gündisch György: *Bolyai Farkas fizikája és csillagászata. Másfél évszázada lappangó kéziratok* (280 old, 2013 Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest és Teleki-Bolyai könyvtár, Marosvásárhely).

Bolyai Farkas 1804 és 1851 között tanított a Marosvásárhelyi Református Kollégiumban. Fizika, csillagászat stb. tárgyú, latin és magyar nyelvű tanári jegyzeteit diákjainak kézírásában a Teleki Tékában őrzik. E jegyzeteket 1983-tól tanulmányozzuk. Két-három év alatt kb. 1200 jegyzetoldalt fotóztunk le igen jó minőségben, és hamarosan kiderült, hogy Bolyai Farkas jegyzetei korszerű ismereteket tartalmaznak igen magas színvonalon és szép, régies nyelven, de nagyon tömören. Még a fizikatanárnak sem könnyű érteni ezeket. Egy-egy témakör áttekintése, szemelvényeken keresztül történő bemutatása már ekkor elkezdődött, de mindinkább erősödött az az igény, hogy a jegyzetek teljes szövegét megértsük és értelmezzük.

2001 és 2009 között digitális technikával újból lefényképeztük a jegyzeteket, valamint néhány, a Tékában fellelhető, Bolyai Farkas által használt, 1790–1840-as kiadású német nyelvű egyetemi tankönyvet is. Így a forrásanyag rendezése, feldolgozása a számítógép képernyőjén lényegesen könnyebbé vált. Eldöntöttük, hogy a jegyzetek dokumentumszerű közlésére vállalkozunk, de úgy, hogy a mai olvasó – első sorban fizikatanárok, érdeklődő diákok – számára olvashatóbbá tesszük. (Volt ugyanis olyan vélemény, hogy a jegyzeteket át kell írni mai nyelvre!)

Az adott fejezethez tartozó jegyzetek legjobbnak ítélt változatát betű szerint, a sorok hosszúságát is megőrizve legépeltük majd láb- és végjegyzeteket írtunk, végül pedig egy összefoglaló tanulmányt. Lábjegyzetbe kerültek a régies magyar kifejezések vagy latin szavak mai magyar jelentései, a jegyzetek szövegéhez kapcsolódó rövid magyarázatok, utalások. Végjegyzeteket csatoltunk bizonyos részekhez, ha például a tömören leírt kísérletet vagy feladatot részletezni akartuk, vagy azok ma is aktuális változatát kívántuk bemutatni.

2013-ban a Magyar Tudománytörténeti Intézet vállalta a könyv kiadását.

Dr. Gazda István a következő jelentős szerkesztői változtatásokat eszközölte: a jegyzetekben a sorhosszúság megőrzését feloldotta; a végjegyzeteket megszüntetve azokat szerkesztői kiegészítés címen a jegyzetek megfelelő helyére jól elkülönítő módon beillesztette; javasolta a szöveg tagolását a mai szaknyelvnek megfelelő alcímekkel, így a tartalomjegyzék is a mai szóhasználatot követi. A kötethez DVD-t mellékelünk, amely tartalmazza a Bolyai Farkas és tanítványai kéziratairól készített fotókat, a sorhosszúságot megtartó betűhív átírással együtt. Ezen túlmenően közreadtuk itt azokat a magyar és latin nyelvű kéziratokat is amelyek kötetünk háttéranyagául szolgáltak, vagyis amelyeket átnéztünk, esetleg idéztünk belőlük. Összesen 1277 jegyzetoldal fotóját közöljük. A DVD-lemezen a könyv tartalomjegyzéke interaktívan kezelhető, segítségével az adott fejezetekhez tartozó eredeti kéziratok automatikusan visszakereshetők.

HAADER LEA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

MTA Nyelvtudományi Intézet

haader.lea@gmail.com

A meglepetések misszilise – avagy újra Elena priorissa leveléről

A 16. század elején íródott levél feladója a Nyulak szigeti kolostorból Elena priorissa, címzettje pedig annak unokaöccse, Bocskay István. A levelet átírásban a MNy. hasábjain 1947-ben adta először közre Iványi Béla, immár faksimilét is tartalmazó kiadása a *Középkori leveleink 1541-ig* című misszilis-gyűjteményben látott napvilágot mint Bocskay Ilona levele. A faksimile – és a Horvát-kódex kiadásának tapasztalatai – alapján 1995-ben sikerült az író kezét Ráskay Lea kezeként azonosítani, és a levelet a Ráskay-életműhöz sorolni. Az eredeti misszilis az Országos Levéltár felvilágosítása szerint nyomtalanul eltűnt (vizsgálata csupán mikrofilmen volt lehetséges). A levél azonban egészen váratlanul felbukkant egy gyűjteményben, sőt: a gyűjtő azt is tudta, hogy egy Ráskay-levél van a birtokában. Ezen meglepetések lehetséges eredetének jár utána az előadás, megemlítve némely módszertanilag fontos szempontot is a forráskiadásokkal kapcsolatban.

HAVADI GERGŐ – GULYÁS ATTILA – IFJ. BOROS ISTVÁN

MTA TK „Lendület” RECENS Kutatócsoport

havadi.gergo@tk.mta.hu, gulyas.attila@tk.mta.hu, boros.istvan@tk.mta.hu

Rákosi-éra politikai dokumentumok vizsgálata a szöveg alapú kapcsolatháló-elemzés módszerével

Előadásunk az újszerű módszertannak számító, szöveg alapú kapcsolatháló-elemzésre hagyatkozva vizsgálja a Rákosi-éra politikai dokumentumaiban rejlő hatalmi hálózatok és témastruktúrák szerkezetét. E dokumentumok feldolgozása különös jelentőségű, vizsgálatuk a feldolgozás akadályai: elektronizálás és nagy arányú konvertálási hibaszám okán példa nélküli. A kutatásunk során alkalmazott elméleti és módszertani lépések olyan entitást alkotnak, amelyek teljes rendszerként összeállnak, jó modellt nyújtva a hasonló kutatási problémákkal rendelkezők számára. Előadásunkban lépésről lépésre bemutatjuk a forráskutatás és forrásgyűjtés menetét, problémáit, jogi vonatkozásait. Továbbá tárgyalásra kerül számítógépes elemzés végrehajtáshoz elengedhetetlen lépés, a dokumentumok elektronikussá tétele, az írógéppel gépelt szövegek elektronizálása során fellépő hibaszám korrigálásának technikai lépései, az erre a célra fejlesztett szoftver speciális funkciói. Előzetes eredményeink a kapcsolatháló vizualizáció segítségével friss módszertani megközelítést és színes képet nyújtanak a korpuszul szolgáló dokumentumok struktúrájáról, a bennük található témák és személy kollokációiról, kapcsolatairól. Az előadás további célja, hogy a szöveg alapú kapcsolatháló-elemzés gyakorlati alkalmazását meghatározó lépéseinek felvázolásával motiválja a módszer felhasználását a szociológiai, társadalomtörténeti és politológiai kutatásokban.

HEGEDŰS ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Magyar Nyelvészeti Tanszék

hegedus.attila@btk.ppke.hu

Forráskritika

Ha valaki megtalálja Balassi Bálint „kistanítóját”, akkor ez a tény a költői pálya értékelésének új szempontját veheti be az irodalomtörténeti kutatásba. Ha viszont kiderül, hogy az a bizonyos „kistanító” az aláírásban valójában „tisztartó”-nak olvasandó, az „új szempont” bizonytalanná válik.

A források felhasználása esetében alapvető a forrás hitelessége. Ez a hitelesség sokszor sérülhet: emberi hitványságból (csalási kísérlet), felületességből, a datálás téves megállapításából, olvasati problémákból stb.

A tervezett előadásban főként a *Középkori leveleink* Függelékében közölt iratok kritikáiból, továbbá egyéb helyeken megjelent téves keltezésű iratokból vett példák alapján megpróbálom bemutatni a kritikai munka lépéseit (proveniencia kérdése, a szöveg összbemomása, betűforma-variánsok időjelölő szerepe, az olvasati következetesség és következetlenség problémája, a fizikai rongálás [kivakarás] jelensége, a történeti adatok bevonása a datálás érdekében).

HORVÁTH KATALIN

Eötvös Loránd Tudományegyetem

horvkat@freemail.hu

„A magyar irodalom esmérete” – nyelvész szemmel

Kora sokoldalú értelmiségijének, a magyartanár, irodalomtörténész, nyelvész, író és ügyvéd Pápay Sámuelnek 1808-ban, Veszprémben megjelent munkáját, *A magyar irodalom esmérete* irodalomtudományunk az első magyar nyelvű rendszeres irodalomtörténetünként méltatja.

A mai olvasó számára a 18–19. század fordulóján született, két főrészből álló mű különös érdekessége az, hogy első, jóval terjedelmesebb része **rendszeres magyar grammatika**. A mű a magyar nyelv kiművelését, fejlesztését, hivatalossá tételét célzó nyelvújítási mozgalom korának a szülője. Ebben a korban a nyelvészet és az irodalom fokozatos elkülönülése éppen csak megkezdődött – a két diszciplína csak a 19. század végére vált valóban önállóvá –, s Pápay Sámuel a „magyar irodalom” címmel még minden magyarázat nélkül, magától értetődő természetességgel foglalta egybe az eredetében és fejlődésében szorosan összetartozó kétféle ismeretanyagot.

A kézikönyv magyar irodalomtörténeti részével Badics Ferencről Margócsy Istvánig többen, érdemben foglalkoztak. A műnek a magyar grammatikát bemutató részét azonban – néhány általános megjegyzést leszámítva – a magyar nyelvészek mindeddig részletesen nem vizsgálták. Tervezett előadásomban arra törekszem, hogy a mű magyar nyelvészeti részét a máig hiányzó tüzetesebb nyelvészeti vizsgálódásra építve bemutassam.

HORVÁTH LÁSZLÓ

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Eötvös József Collegium

horvathl@eotvos.elte.hu

Ógörög palimpsestus-szöveg helyreállításának forráskritikai háttere

A klasszika-filológusok és ókortörténészek számára világszerte ismert Archimédés-palimpsestus több más újrashasznosított kézirat mellett két olyan beszéd részletét is megőrizte, amelyek a Kr.e. 4. században élt Hypereidés, kanonizált attikai szónoktól származnak. A felső szöveg alatt „hagyományozott” alsó szöveg – a legmodernebb technikai eljárások ellenére – jelentős részben szinte olvashatatlan. Az előadó a görög szöveg helyreállításában a nemzetközi kutatócsoport tagjaként meghatározó eredményeket ért el, két éve jelentette meg a DeGruyter kiadónál a tíz foliumnyi töredék magyarázatokkal ellátott kritikai kiadását. Az előadás a Dióndas-beszéd egyik kulcskérdését, a keletkezés idejét meghatározó szöveghely helyreállításának módszertanát tárgyalja, miként lehet más források, testimoniumok bevonásával egy másik, szinte teljesen „elveszett” forrás szövegét biztos eredménnyel visszanyerni.

HOVÁNSZKI MÁRIA

MTA TKI – Debreceni Egyetem

Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport

hovanszki.maria@arts.unideb.hu

A zene- és irodalomtudomány módszereinek együttes alkalmazása Verseghy költeményeinek kiadása okán

Verseghy Ferenc (1757–1822) a 18. századi versújítás meghatározó alakja volt. A muzsikusként is számon tartott literátor a nyugat-európai *Klavierlied*et követve egyedülálló módon honosította meg a Kazinczy által később Ráday Gedeon nevéhez kötött nyugat-európai hangsúlyváltó verselést imitáló „dallásra alkalmas”, általában rímes jambusi és trocheusi sorokból álló „félmetrumos” verselést. Verseghy lírai költeményeinek kritikai sajtó alá rendezésekor nyilvánvalóvá vált, hogy Verseghy nemcsak azt a 36 énekét írta dallamra, melyeket 1791 és 1821 között sikerült kottával együtt megjelentetnie, de az autográf kéziratok tanúsága szerint több mint száz költeményét szerezte korabeli népszerű melódiákra.

Verseghy énekelt dalainak modern kiadása számtalan olyan textológiai problémát vet fel, mely a műfaj interdiszciplináris mivoltából adódik. Az előadásban mindenekelőtt azokra a kérdésre keresem a válaszokat, miszerint hogyan oldhatók fel a zene- és irodalomtudományban használatos fogalmak eltérő jelentésrétegei, hogyan egyértelműsíthetők ezek a befogadók számára, illetve hogyan lehet olyan kottás kiadást készíteni, ami mind a zeneileg képzetlen, Verseghy énekeit csak szöveggként olvasók, mind a zenésznek számára nemcsak jól használható lesz, de egyben a másik tudományterületet által feltárt meglátásokat is megértetve mindenki számára új megvilágításba helyezi a költő ilyen irányú munkásságát.

ILYEFALVI EMESE

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Néprajztudományi Intézet

mseilyefalvi@gmail.com

Mire készítjük elő az adatot? Az interdiszciplinaritás problémája a digitális textológiában

A digitális fordulat(ok) a bölcsészettudomány egyik legfontosabb területét, a filológiai-textológiai munkát, azaz szövegkiadás alaptevékenységét érintették, mely jól érzékelhető a digitális bölcsészethez köthető kiadványok és konferenciák áttekintésével, azok túlnyomó része ugyanis a digitális textológia kérdéseit és problémáit járja körül.

Az adatgyűjtési, archiválási, textológiai eljárások és technikák, a belőlük fakadó módszertani és elméleti dilemmák a folklórkutatások kezdete óta jelen vannak, a róluk való élénk diskurzus pedig az elmúlt több mint százötven évben nem egy esetben éles tudománytörténeti fordulópontot eredményezett. Éppen ezért a digitális bölcsészettudomány alakuló paradigmájában is szükségszerű újra vita tárgyává tenni a folklórszövegek kiadásának gyakorlati, módszertani és elméleti kérdéseit. Előadásomban a 19. század végén és/vagy a 20. század első felében, azaz az európai néprajztudomány intézményesülésekor létrejött egyes nemzeti folklórarchívumok és gyűjtemények (főként kéziratos vagy gépelt anyagának) digitalizálási kérdéseit és lehetőségeit összegzem.

Az új médium ugyanakkor nemcsak a szövegkiadás elméleti, hanem annak gyakorlati és intézményi kereteit is átalakítja, mely főként ott érhető tetten, hogy az egy-két fős sajtó alá rendezői tevékenység helyébe egyre inkább az interdiszciplináris csapatmunka lép. Erre szükség is van, hiszen a digitális szövegellátás időigényes és drága, a cél pedig az adat minél sokoldalúbb előkészítése, majd azt követően fenntarthatóságának biztosítása. De mi az adat, kinek mi a forrás és mire készítjük elő? Előadásom a különböző interdiszciplináris igények és nézőpontok összehangolásának kérdését is érinti.

JAKÓ KLÁRA

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Történettudományi Intézet

jako.klara@gmail.com

Forráskiadás az Erdélyi Múzeum-Egyesületnél

Az Erdélyi Múzeum-Egyesületben annak újjáalakulását (1990) követően újból beindult a tervezett forráskiadási munka. Ennek első sorban két nagy területe van: a középkorkutatás (Erdélyi Okmánytár) és az Erdélyi Fejedelemség történetére vonatkozó kora újkori források (Erdélyi Fejedelmek Királyi Könyvei, az erdélyi káptalan és a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, vármegyei és városi jegyzőkönyvek), szisztematikus feltárása és kiadása.

Tervezett előadásomban ezekre szeretnék kitérni, felvázolva e munkálatok fontosságát, azt, hogy milyen forrásokat, hogyan és mi célból dolgoznak fel és adnak ki, kitérve módszertani kérdésekre.

Amennyiben időm engedi, kitérnék más forráskiadási formákra is, pl. az egykor az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában (ma a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága kezelésében) őrzött családi levéltárak regeszta-kötetek formájában történő feldolgozásának fontosságára, illetve más kora újkori forrástípusok (pl. városi számadáskönyvek) kiadásának szükségességére.

JUHÁSZ DEZSŐ – TERBE ERIKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

juhasz.dezso@btk.elte.hu, terbera@btk.elte.hu

Az első „csángó magyar” folyamodvány (1585) filológiai környezetéről

A moldvai csángók első magyar nyelvű nyelvemlékének tartott folyamodványt 1585 februárjából Jakubovich Emil adta ki és kommentálta először 1918-ban. A folyamodvány időközben eltűnt, de a precíz betűhű kiadás alkalmas nyelvjárás- és helyesírástörténeti elemzésre. Ez a vizsgálat 2011-ben megtörtént Juhász Dezső idevágó esettanulmányában, de a nyelvemlék filológiai értékelésével és levéltári környezetével kapcsolatban még több kérdés nyitva maradt. Benda Kálmán, az általa szerkesztett Moldvai csángó magyar okmánytár (1467–1706) első kötetében egyenesen azt javasolja, hogy a forráskutatás a folyamodványt törölje a moldvai csángó nyelvemlékek sorából (1989: 74). Indoklásában ezt írja: „[a folyamodványt] ugyan nem tudtuk megtalálni, de az 1580-as évekből több kérvény került elő, a »csángó nyelvemlék«-kel teljesen megegyező helyesírással. Közülük a No 50. alatt lévő 1586. december 19-i ugyancsak magyar nyelvű folyamodványban »Gregorius Wallach de Bella banya, Gregorius Hoszko Thobszo banyay« nem egyszer még azonos fordulatokat is használ. [Bekezdés.] Nyilvánvaló tehát, hogy a »csángó nyelvemlék«-nek vélt iratot nem (a minden valószínűség szerint írástudatlan) Gyaszi Juan, hanem valamelyik pozsonyi írnok készítette, hivatalból, szánalomból vagy éppen pénzért. A *s* helyett írt *sz* pedig csupán ortográfiai sajátság, a folyamodvány leírójának szokatlan és »következetlen helyesírása«.” (uo.).

Azóta Benda Kálmán állításait tudomásunk szerint senki nem vette tüzetes forráskutatói vizsgálat alá. Pedig az 1585-ös csángó folyamodvány filológiai értékelése szempontjából fontos lenne tudni, hogy a Benda által emlegetett magyar nyelvű kérvények ugyanebből a levéltári anyagból milyen nyelvi, helyesírás- és nyelvjárástörténeti jegyeket mutatnak. Ezek birtokában ugyanis sokkal biztosabb megállapításokat lehetne tenni arra vonatkozólag, hogy a csángó folyamodvány mennyire és milyen vonatkozásban egyedi, ill. lokális alkotás. Ennek kíván utánajárni az előadás.

Irodalom

Benda Kálmán szerk. 1989. *Moldvai csángó-magyar okmánytár. 1467–1706. I.* Magyarságkutató Intézet, Budapest.

Jakubovich Emil 1918. Csángó folyamodvány 1585-ből. In: *Emlék Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének nyolczvanadik születésnapja alkalmából. Írták a Magyar Nyelv dolgozóitársai.* Hornyánszky Viktor cs. és kir. könyvnyomdája. Budapest, 121–122.

Juhász Dezső 2011. Egy vitatott nyelvemlék a XVI. század végéről. Dimenzionális nyelvészeti esettanulmány. In: Csiszár Gábor – Darvas Anikó szerk., *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére.* [ELTE BTK] Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.

KALCSÓ GYULA

Eszterházy Károly Egyetem

kalcsó.gyula@uni-eszterhazy.hu

A nyelvtörténeti források digitális publikálása

A források digitalizálása, a digitális objektumok publikálása, lehetőség szerint közzététele a világhálón ma már alapvető követelmény. A digitalizálás különböző szintjei különböző kutatási feladatok megoldására teszik alkalmassá a feldolgozott forrásokat. A nyelvtörténeti kutatások számára kétségkívül a kereshető nyelvi annotációt is tartalmazó szövegdigitalizálás a legelőnyösebb. Az annotált digitális objektumok létrehozásakor sokféle eljárást alkalmazhatnak, ezek mindegyike elterjedt hazánkban is: a kétrétegű PDF, a különböző korpuszépítő és -kezelő rendszerek (pl. a Régi magyar konkordancia esetében), a saját megoldások (pl. a Flash-alapú felület a Tihanyi alapítólevél és a Tihanyi összeírás közlése esetében a Debreceni Egyetem honlapján). Kívánatos lenne azonban, hogy létrejöjjön egy konszenzus a magyar (de legalább a magyarországi) nyelvemlékek digitális közlésével kapcsolatban. Az egységes digitalizálási és publikálási alapelvek számos előnnyel járnának. A legjobb megoldásnak a Text Encoding Initiative (TEI) ajánlásainak a követése lenne. Az előadás röviden szól a TEI-ről, valamint annak nyelvi moduljáról. Bemutatja a TEI alkalmazásait egy oklevél, egy kódex, valamint egy nyomtatvány kapcsán. Kitér a magyarországi felhasználásra is, bemutatja többek között a korai magyar nyelvű nyomtatványok korpuszának annotálási eljárását. Végül javaslatot tesz egy konzorciális együttműködési forma kidolgozására, amely alkalmas lenne a TEI magyarországi adaptálására a magyar nyelvemlékek egységes és nemzetközi szinten is kompatibilis digitális közlése és nyelvi annotációja érdekében.

KÁPOLNÁS OLIVÉR

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Kínai Tanszék

kaapolnaas.oliveer@yahoo.com

Mongol nyelvű kéziratok kiadási problémái

Az ELTE BTK Kínai Tanszékén 2016 elején indult egy projekt, melynek egyik célja sámánizmussal és népvallással kapcsolatos, mind ez idáig publikálatlan mongol kéziratok kiadása. A projekt célkitűzése, hogy a különböző tudományterületek kutatói számára forrásanyagot szolgáltatson. Ezzel kapcsolatban számtalan probléma merült fel, melyek lehetséges megoldásaira a megcélzott kutatóktól is várjuk a választ.

A mongol írásbeli hagyomány nem különösebben ismert idehaza. A mongolokkal kapcsolatban általában csak Dzsingisz kán és unokája, Batu neve rémlik fel. A nagy kán korában is keletkeztek írásbeli művek, azonban ezekből szinte semmi sem maradt fenn. A 17. század folyamán a tibeti buddhizmus széles körben elterjedt a mongol területeken, az írásbeliség nagymértékben fejlődött, rengeteg mű keletkezett, sokat fordítottak le elsősorban tibeti nyelvből. Már önmagában egyetlen műnek a lemásolása is érdemszerző erénynek számított (az elolvasása, hallása, birtoklása is), így nem meglepő, hogy az írásbeli kultúra igen gazdag volt. A gyűjtemények feldolgozása azonban eddig általában csak a katalogizálás fázisáig jutott el, nagyon kevés a publikált anyag.

Az előadásban röviden kitérek a szövegek olvasási problémáira, elsősorban arra, hogy a másolási hibák (pl. ismétlődések, félreolvasások) alapján hogyan lehet egy szövegről megállapítani, hogy másolat-e. A legfontosabb kérdés azonban a forrás közreadása, vagyis hogyan publikáljuk ezeket úgy, hogy az más, a témában nem jártas kutatók számára is forrásként feldolgozható és továbbgondolható legyen.

Részlet az Aranyfény szútra egyik kéziratából

KASZA PÉTER

Szegedi Tudományegyetem

Klasszika-Filológia és Neolatin Tanszék

petrusfalx@gmail.com

**„Egy osztrák Bonfini”
Wolfgang Lazius elfeledett magyar történeti műve**

Wolfgang Lazius (1514–1565) bécsi humanista, orvos, könyvgyűjtő, kartográfus az 1540-es évektől haláláig I. Ferdinánd udvari történetírója volt. Kifejezetten termékeny szerzőnek bizonyult, aki élete során számtalan művet írt és jelentetett meg német és latin nyelven. Sajátos módon azonban történetírói fő műve, az Ausztria történetét a római időktől saját koráig tárgyaló *Decades* lényegében teljes egészében kéziratban maradt, és mára jóformán feledésbe merült. Ez a magyar tudományosság szempontjából is nagy veszteség, mivel a munka V. decasa teljes egészében magyar történelmi tárgyú, amennyiben a Habsburg-ház uralma alá került országban zajló eseményeket tárgyalja 1540 és 1556 között. A töredékesen fennmaradt VI., egyben utolsó decas pedig II. Miksa 1563-as koronázási ünnepségeiről írott beszámoló.

Egy NKFIH által támogatott kutatási program keretében jelenleg az említett V–VI. decas kritikai kiadásán dolgozom.

Előadásomban elsődlegesen a forráskiadás problémáiról szeretnék beszélni, majd a konferencia interdiszciplinaritást hangsúlyozó célkitűzése szellemében azt szeretném bemutatni, hogy mely tudományterületek számára ígér hasznosítható adatokat Lazius szövege. Első helyen szerepel a történelmi szakma, hiszen az V. decas sorsfordító másfél évtized történelmének krónikája. De irodalomtörténeti szempontból is értékes műről van szó, ami jól illeszkedik az udvari történetírás sok évszázados rendszerébe, egyben a humanista történeti művek kiemelkedő darabja. De a szövegkiadás közelebb vihet bennünket Lazius kartográfiai tevékenységének megismeréséhez, illetve a műnek mind a művelődéstörténet (udvari kultúra, koronázások, ceremóniák), mind a művészettörténet (városleírások, műemlékek említése) számára van mondanivalója.

KOCSIS ZSUZSANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Nyelvtudományi Doktori Iskola

zsannakocsis@gmail.com

Hibatipológiai vizsgálatok lehetősége a missziliskutatásban

Az írásban elkövetett hibázásokkal és azok szövegbéli javításaival viszonylag gyakran szembesülnek a kutatók a kéziratok nyelvemlékek feldolgozása során. A szövegprodukciónak hibák rendszerszerű vizsgálata Haader Lea nevéhez kötődik, aki kutatásai során nem csak feltárta egy nyelvemlékcsoport hibáinak rendszerét, hanem munkájával egy új történelmi diszciplína, a hibatipológia alapjait is lefektette (1997; 1998; 2009; 2011a; 2011b; 2014). HAADER kutatásainak középpontjába a kódexirodalom áll, módszerei azonban más nyelvemléktípusok esetében is hasznosíthatók.

Előadásomban ezért arra vállalkozom, hogy a Haader-féle hibatipológiai elemzés alkalmazhatóságát egy olyan szövegtípuson vizsgáljam, amely tagjain eddig még hasonló elemzést nem végeztek. Választásom a misszilisekre esett, amelyekben a kódexekhez hasonlóan számos hibázás adatolható. A vizsgálat forrása Svetkovics Katalin 16. századi levelezése (Terbe 2010), melyben az írók által javított hibákat dolgozom fel. Az előadás során bemutatom a levelekben fellelhető hiba- és javítástípusokat, ezeket összevetem a kódexek hibatipológiai eredményeivel különbségeket és egyezéseket keresve. Kutatásomban arra kérdésre keresem a választ, hogy vannak-e a szövegtípusra jellemző hibázások vagy javítások, ha igen, mik a jellemzői. Előadásom végén szemléltetem, hogy a történelmi hibatipológiai vizsgálatok milyen újabb lehetőségeket adnak a missziliskutatásban.

Hivatkozott irodalom:

Haader Lea 1997. Hány kéz írta a Gömör-kódexet? In: Bánki Judit szerk., *Emlékkönyv B. Lőrinczy Éva hetvenedik születésnapjára*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest. 45–51.

Haader Lea 1998. Azonos? Különböző? Nyelvi támpontok kódexkezek elkülönítésében. In: Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk., *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet hetvenedik születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtörténelmi és Nyelvjárási Tanszéke, Budapest. 64–68.

Haader Lea 2009. Írásbeli megakadásjelenségek történelmi pszicholingvisztikai szemszögből. *Magyar Nyelvőr*. 133. 48–65.

Haader Lea 2011a. Ómagyar megakadásjelenségek: Ráskay Lea tollbotlásainak típusai. In: Bakró-Nagy Marianne – Forgács Tamás szerk., *A nyelvtörténelmi kutatások újabb eredményei VI*. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 79–94.

Haader Lea 2011b. Írástípus és hibatipológia. Sövényházi Márta bastarda és kurzív szövegrészleteinek összevetése. In: Csiszár Gábor – Darvas Anikó szerk., *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Magyar Nyelvtörténelmi, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 147–154.

Haader Lea 2014. A kritikai forráskiadások egy hozadékáról. Elvi megfontolások egy ómagyar hibatipológiához. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd szerk., *Elmélet és módszer Nyelvészeti tanulmányok*. Eötvös Collegium, Budapest. 87–103.

Terbe Erika 2010. *Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelei 1538–1575*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.

KOLLÁR CSABA

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Katonai Műszaki Doktori Iskola és
Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola
kollar.csaba@uni-nke.hu

A személyközi diskurzus, mint elemzésre alkalmas forrás az információbiztonság területén

Az információbiztonsági auditok során a meghatározott szerepet játszó auditorok a vizsgálatba bevont gyanútlan munkavállalókkal olyan személyközi diskurzust folytatnak, melynek célja a munkavállaló biztonságtudatosságának, sebezhetőségének, gyenge pontjainak a felmérése, illetve ezek alapján egy modellezett információbiztonsági támadás megvalósítása. A kamerával és/vagy mikrofonnal rögzített személyközi diskurzusok megfelelő forrásként szolgálnak a támadások későbbi elemzésére, majd ennek alapján a biztonságtudatosság fejlesztésére. Az előadás a forráshelyzetek megalkotásával, a források gyűjtésének lehetőségével, a források – elsősorban Hymes SPEAKING-modelljével történő – feldolgozásával és elemzésével foglalkozik.

KOROMPAY KLÁRA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

korompay.klara@btk.elte.hu

**Ómagyar szövegek, mai olvasók:
az ún. népszerű kiadás kérdései az Apor-kódex zsolttároskönyve alapján**

Képes-e egy mai ember több mint 500 éves szövegeket olvasni eredetiben vagy betűhű kiadásban? Erre a kérdésre a nyelvtörténészek többnyire igennel, más tudományterületek képviselői több-kevesebb szépszissel szoktak válaszolni, az érdeklődő olvasóknak pedig ritkán van alkalmuk arra, hogy próbát tegyenek és véleményt mondjanak. Annyi biztos: a középkori magyar irodalom s ezen belül a kódexirodalom sok-sok darabja élvezetes olvasmány, melynek nyelvi szépsége és történeti-művelődéstörténeti értéke megragadhat mindenkit, aki vele találkozik. Előadásomban amellet érvelek, hogy megvan a jogosultsága az ún. népszerű kiadásoknak, közelebbről a mai helyesírással átírt régi szövegeknek, ha a tudományosság alapvető követelményét össze tudják egyeztetni a jól olvashatóság érthető igényével. E gondolatot kifejtve egyrészt megvizsgálom a kompromisszum feltételeit (kritikai kiadás megléte, nyelvtörténetileg jól képzett átírók), másrészt sorra veszem azokat a fő kérdéseket (helyesírás és hangalak viszonya, lehetséges ejtészváltozatok, szövegtagolás, szókészletteni és jelentéstani kérdések, szövegromlásból adódó problémák; továbbá a szöveget kísérő szómagyarázatok, jegyzetek, előszó stb.), amelyekkel meg kell birkóznia mindazoknak, akik ilyen munkába fognak. Tapasztalataim és példaanyagom alapját az Apor-kódex népszerű kiadásának most zajló munkálatai jelentik.

KOVÁCS ÉVA
Debreceni Egyetem
Magyar Nyelvtudományi Tanszék
kovacseva84@gmail.com

A bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek nyelvtörténeti forrásértékéről

A nyelvtörténeti kutatásokban a 11–13. századi források a honfoglalás utáni évszázadok magyar nyelvének megismerése szempontjából különösen nagy jelentőségűek. E szórványemlékek magyar nyelvű anyaga a nyelv történetének bizonyos területén alapvető fogódzókát nyújthat: a szótörténeten túlmenően főképpen a történeti hangtan és a helyesírás-történet, valamint a történeti morfológia, illetve más oldalról a személy- és helynévtörténet terén adhat jelentős útbaigazítást a szakemberek számára. Mindezek mellett a legkorábbi nyelvemlékek más történeti tárgyú diszciplínák, elsősorban a történettudomány számára is fontos információval szolgálnak, hiszen tanulmányozásukkal a nyelv használóinak életéről, műveltségéről is képet kaphatunk, ezáltal pedig a magyarság korabeli történetéről való ismereteink szintén gyarapodnak.

Előadásomban az interpolált, azaz az utólagos részekkel kiegészített Százdi alapítólevél (1067/1267) helynévi anyagának elemzése által kívánom hangsúlyozni a hasonló, bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek nyelvtörténeti hasznosításának fontosságát. Ezen oklevelek nyelvtörténeti kutatásokba való bevonása ugyanis csak az utóbbi években kezdődött meg, addig a szakirodalom — éppen kétes értékük miatt — nemigen fordított e forrásokra figyelmet. A kronológiai rétegek (a hamisított kor és a hamisítás kora) elkülönítésével azonban az interpolált oklevelek is a nyelvészeti kutatások fontos és bizonyos tekintetben „hiteles” forrásainak tekinthetők.

KOVÁCS NÁNDOR ERIK

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Orientalisztikai Intézet, Török Filológiai Tanszék

kovacs.nandor@btk.elte.hu

Egy „panasz kultúra” emlékei

Az oszmán birodalmi tanács panasz-jegyzőkönyveinek forrásértéke és megközelítési lehetőségei

A muszlim világon belül is párját ritkítóan magas szinten bürokratizált oszmán államgépezet által a modern történeti kutatások számára kincsesbányaként hátrahagyott levéltári nyersanyag jelentős részét teszik ki az államigazgatás, pénzügyigazgatás különböző területein vezetett nyilvántartások, jegyzőkönyvek, legelterjedtebb nevükön a *defterek*. Ezek egyik típusa a 17. század derekától rendszeresített, az alattvalók panaszbeadványaira reagáló rendeletek szövegét megőrző panasz-jegyzőkönyvek (*şikâyet defterleri*). Ez az eddig alig vizsgált korpusz, amelynek már létrejötté is komoly társadalomtörténeti fordulatot sejtet, a történeti forráselemzés keretein belül számos megközelítésmód alkalmazását teszi lehetővé.

Az előadás célja, hogy a klisészerűen megfogalmazott parancsok szövegére támaszkodva bemutassa a panasz-mechanizmus működését, a kérvényezés és az igazságszolgáltatás folyamatát (visszásságait), a bennük kifejeződő társadalmi konfliktusokat, s felfedje a forráscsoport intézménytörténeti, igazgatástörténeti vonatkozásait. A rendeletek nemcsak az Oszmán Birodalom területén élő különböző vallású, nemzetiségű és társadalmi állású alattvalók mindennapi konfliktusaiba engednek betekintést, de rávilágítanak a kérvényezés térségenként eltérő társadalmi megítélésére is.

KOVÁCS ZSUZSA

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

k.bregano@gmail.com

Képi és szöveges források kutatása a „Magyar emlékek külföldön” adatbázis munkálataiban
Magyarországi Boldog István legendája és ábrázolásai Itáliában

A készülő „Magyar emlékek külföldön” adatbázis tárgyi emlékek adatait gyűjti. Az itáliai anyag feldolgozása közben több olyan magyar szent és boldog ábrázolásáról kellett rekordot készíteni, akinek a legendája és kultusza alig ismert, ezért szükség volt az ábrázolás alapjául szolgáló szöveges források kutatására is.

Előadásomban Magyarországi Boldog Istvánnak a Monte della Verna ferences kolostorában látható freskójáról lesz szó és arról, hogy az ehhez kapcsolódó szöveges források kutatása hogyan vezetett a boldogról szóló legenda latin és vulgáris nyelvű szöveghagyományának a felrajzolásához és Boldog István további ábrázolásainak a megismeréséhez.

Boldog István ferences szerzetes az Arany Horda fővárosában Özbek kán uralkodása alatt teljesített missziót (abban a ferences kolostorban, ahol a Codex Cumanicus készült). De áttért az iszlámra, majd megbánva tettét, újra a kereszténység mellett tett hitet, melyért 1334-ben mártírhálált szenvedett. Passiója hiteles történeti figurák és események megjelenítésével arról az átmeneti korszakról tanúskodik, amikor az Arany Horda sámánhitű népeinek térítésében még versengés folyt a muzulmánok és keresztények között.

A Közép-Ázsiában ma is élő hagyomány szerint a tatárok Özbek kán idején azért vették fel az iszlámot, mert a legendás muzulmán bölcs, Baba Tüklesz kemencében kiállt tűzpróbája bizonyította, hogy a bent égett sámánokkal szemben ő az igaz hit hirdetője. Boldog István passiója, csúcspontján egy hasonló tűzpróba elbeszélésével, ezt az iszlám tradícióban oly nagy jövőjű motívumot plántálta a ferences legendahagyományba.

LOVAS FRANCISKA

Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.

franciska.lovass@gmail.com

A forráskutatás jelentősége műemléki restaurátor szakterületen néhány magyarországi védett épület falképeinek kutatásán keresztül

Az előadás a forráskutatás jelentőségét, leggyakrabban alkalmazott módszereit, gyakorlati felhasználását kívánja bemutatni falkép-restaurátor szakterületen, kiváltképp a műemlékeket díszítő falfestmények restaurálását, helyreállítását megelőző kutatásán keresztül.

Az épületeket díszítő falképek lehetnek láthatóak, részlegesen vagy teljesen feltártak, sérültek vagy elpusztultak, de gyakori példa, hogy vakolattal, meszelésekkel fedetten rejtőznek. A szondázó falképkutatások, vizsgálatok célja tehát egyrészt a helyiségekben lévő falfelületek egykori díszítéseinek, tisztázatlan rétegeinek, színezéseinek felderítése, dokumentálása, állapotának feltérképezése, másrészt a különböző projektfeladatokhoz információk szolgáltatása, elvégzendő szakmai feladatok meghatározása, restaurálási koncepcióterv felállítása, a korábban történt kutatások hiányzó adatainak pótlása.

A levéltári és történeti forráskutatás, a tervtári restaurátori dokumentációk, az archív felvételek a műemlékek történetének időszakairól, az esetleges átépítések, kifestések, újradekorálásokról mozzanatairól, az alkotó, festő kilétéről, a korábbi állapotokról, beavatkozásokról, restaurálásokról tárhatnak fel tényeket, részleteket. A feldolgozott eddigi tudományos eredmények pedig nagyban segítik és kiegészítik a falfestménykutatást. Az épületek történetének, kifestéseinek megismerésében elengedhetetlen a társterületek szakembereivel (művészettörténész, régész, építész, egyéb természettudományos szakértő) történő szoros együttműködés, mely során gyakran a nyitott kérdések is megválaszolhatók.

A falképek, belső és külső dekorációk, színezések kutatása, az építéstörténeti, régészeti eredményekkel összevetve nagyban segíti a műemléki felújítást, a hiteles helyreállítást.

Az előadás elsősorban a kutatás módszertanára, a kutatások során szerzett tapasztalatokra kíván koncentrálni, természetesen több magyarországi konkrét példán keresztül.

MARÓTHY SZILVIA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Irodalomtudományi Doktori Iskola

mthy.szilvi@gmail.com

Az ÓMS elektronikus kritikai kiadása

Az *Ómagyar Mária-siralomnak*, vagy *Christus poético planctusnak* számos forráskiadása és kritikai kiadása rendelkezésre áll, hasonmás kiadások és retusált képek ugyancsak elérhetőek. Az eredeti forrás régisége és állapota azonban kínál még megoldatlan feladatokat, s a latin előzmények kutatása sem jutott ezidáig nyugvópontra.

Legkorábbi verses szövegemlékünk kritikai kiadása Horváth Ivánnal közös munkánk. A szövegkiadás rétegei: nagy felbontású fotómásolatok, a forrásszöveg betűhű átírata, a kritikai szöveg jegyzetapparátussal, a kritikai szöveg modernizált helyesírású változata, valamint a feltételezhető latin források kritikai szövege Bischoff nyomán.

A TEI XML alapú szövegkiadás jelen állapotában irodalmi szöveg kiadása, a nyelvi rétegek szegmentálása, azonosítása nem képezi részét. Előadásomban a kiadás elkészült rétegeinek bemutatására, valamint az általam készített elektronikus kiadás elkészítési folyamatára fókuszálok.

PAPPNÉ KOCSIS RÉKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Nyelvtudományi Doktori Iskola

p.kocsis.reka@gmail.com

Minek a forrásai a marginálisok?

A könyvek üres helyein található olvasói bejegyzések, marginálisok felfedezése a tudományosság számára a nemzetközi kutatási gyakorlatban is csak pár évtizedes múltra tekint vissza, és még rövidebb ideje rendelkezünk magyar kutatási eredményekkel. A marginálisok több tudományterület felől is vizsgálhatók, és szinte minden forráscsoport önálló megközelítésmódot, módszert követel meg. Az előadás első felében magyar kutatások segítségével mutatom be, hogy a marginálisok egyaránt lehetnek források a történettudomány, az olvasmánytörténet, az eszme- és mentalitástörténet vagy a biográfia számára. Az előadás második felében pedig az ómagyar kódexekben fennmaradt későbbi használói nyomok kapcsán felmerülő kérdéseket járok körbe. A *Régi Magyar Kódexek* sorozat kiadása során ezek a bejegyzések különböző forráskiadói elbírálásban részesültek, így összegyűjtésük után, az anyagot immár együtt látva feltehetjük a kérdést: tekinthetünk-e ezekre a szövegekre nemcsak mint kódextörténeti és olvasmánytörténeti adalékokra, hanem mint nyelvtörténeti adatokra is, és ha igen, milyen módszerekkel és kérdések mentén vizsgálhatók?

PARÁDI ANDREA
Petőfi Irodalmi Múzeum
paradiandrea@gmail.com

Zöld tinta a képernyőn
Néhány példa Kosztolányi regényeinek nyomtatott és hálózati kritikai kiadása
és a kéziratok források viszonyáról

Előadásomban az MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport és az OTKA által támogatott, az MTA Irodalomtudományi Intézetének intézményi háttérével működő kutatócsoport műhelyeiben készült tudományos szövegkiadások kéziratok forrásainak problémakörével foglalkozom. Közelebbről Kosztolányi Dezső két regénye, az *Édes Anna* és az *Aranysárkány* kritikai kiadásának viszonyát vizsgálom a szövegek kéziratok forrásához. A kiadások sajtó alá rendezése során tekintetbe vett irodalomelméleti alapvetéseken túl különös figyelmet fordítok a digitális filológia új eredményeire, gyakorlati megoldásaira.

Elsősorban annak a témakörnek szentelek figyelmet, hogy az azonos textológiai módszerekkel feltárt szövegösszefüggések hogyan jelennek meg a különböző mediális közegben. Milyen megoldásokkal él az egyes filológiai dilemmák megjelenítése során a nyomtatott és a hálózati kiadás, milyen átalakulással jár a médiumváltás a sajtó alá rendezés területén.

PELCZÉDER KATALIN

Pannon Egyetem

Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet

pelczederk@gmail.com

A Bakonybéli összeírás hozzátoldott részeinek nyelvtörténeti forrásértéke

A korai ómagyar kori nyelv tanulmányozásának fontos forrásainak tekinthetők az Árpád-korból származó oklevelek. A bakonybéli bencés monostor több részből álló birtokösszeírását sokáig teljes terjedelmében hamisnak tartották, ezért a nyelvtörténeti vizsgálatok során sem vették komolyan számba koraisága és a benne található viszonylag nagy számú szórvány ellenére sem.

A Györffy György szerint I. László korára (1086-ra) tehető nem hamis első oklevélrészhez a későbbiekben három részt toldottak: a második egy-két évtizeddel későbbi és hiteles; a harmadik és a negyedik rész hamis, ezek a 12–13. század fordulóján, illetve a 13. század közepe után készültek. Az egyes oklevélrészek hitelességének, keletkezési idejének a megítélése nagyrészt diplomatikai, történettudományi, paleográfiai ismeretekre alapul, de a nyelvészet oldaláról is fontos lehet megvizsgálni a kérdést. Vizsgálatomban annak járok utána, hogy a Bakonybéli összeírás hozzátoldott részeire a nyelvtörténeti kutatás számot tarthat-e forrásként: milyen nyelvi kronológiai síkok különíthetők el benne, a hamis részek esetében a hamisított korra vagy a hamisítás korára jellemző jegyeket tartalmaz-e inkább. Mindehhez fontos tisztázni az egyes oklevélrészek elkészítéséhez használt forrásokat is, és összevetni az azokban található egyező nyelvi elemeket. Szórványemlékről lévén szó a nyelvészeti vizsgálat elsősorban helyesírás- és hangtörténeti, esetleg helynévtipológiai sajátosságokra terjed ki.

A Bakonybéli összeírás szórványainak a nyelvtörténeti elemzése több szálon kapcsolódik Szőke Melinda munkájához: egyrészt módszertanilag, másrészt — a Bakonybéli alapítólevél révén — a részben közös források miatt is. Mindemellett a vizsgálat remélhetőleg más tudományterületek számára is hozadékkal járhat.

PÉTER RÓBERT

Szegedi Tudományegyetem

Angol-Amerikai Intézet, Angol Tanszék

rpeter@lit.u-szeged.hu

Digitális fordulat a forráskutatásban és forráskiadásban: új módszerek és kutatási eszközök

Az előadás azt kívánja vizsgálni, hogy a humántudományokban zajló digitális forradalom milyen új lehetőségeket kínál és milyen új kihívások elé állítja a forráskutatással és kiadással foglalkozó szakembereket. A dolgozat a [British Freemasonry, 1717–1813](#) című ötkötetes kritikai forrásgyűjtemény (New York: Routledge, 2016) munkálatai során szerzett tapasztalatokra épít: ismerteti a vizsgálati módszereket, a szerkesztői jegyzetek (5967 darab) elkészítésének irányelveit, valamint az alap kutatás és szerkesztés során jelentkezett kihívásokat. Az előadás kiemelten foglalkozik olyan új interdiszciplináris digitális eszközök és módszerek bemutatásával, amelyek segítették a források rendszerezését és kiválasztását, valamint a jegyzetapparátus elkészítését.

A gyűjtemény célja olyan, mindezedig ismeretlen és ritka, nyomtatott és kézirati anyagok közlése, amelyek számos nézőpontból nyújthatnak betekintést a brit szabadkőművesség 1717 és 1813 közötti történetébe és kulturális sokszínűségébe. A források többsége (eredetileg titkosírással lejegyzett) rituálék, könyvek, temetkezési szertartások, énekek, prédikációk, beszédek, pamfletek, levelek, színházi epilógusok és prológusok, igazolványok, újságcikkek, valamint periodika- és magazincikkek. A ritka dokumentumok tizenhat angol, skót, ír, holland és amerikai (szabadkőműves) könyvtár anyagából származnak. A londoni Szabadkőműves Múzeum és Könyvtár először adott engedélyt a legtitkosabbnak vélt, ún. magas fokú rituálék kiadására. Ezen felül a gyűjtemény olyan szövegeket is tartalmaz, amelyeket a szabadkőműves történészek szándékosan hagytak figyelmen kívül publikációikban. Különös hangsúlyt fektettünk azokra a dokumentumokra, amelyek gyarapítják jelenlegi tudásunkat a brit és ír szabadkőművesek 18. századi társadalomban betöltött szerepével kapcsolatban. Ezen dokumentumok elemzése remélhetőleg hozzájárul számos tudományos vitához és új perspektívát kínál tágabb történelmi, kulturális, társadalmi és vallási témák vizsgálatához.

A szövegek válogatásánál fontos szempont volt az interdiszciplinaritás. A forrásgyűjtemény hasznára válhat mind a felvilágosodás, az antropológia, a rituálékkal foglalkozó vallástudományok és performanciakutatások képviselőinek; mind a nyilvánosság különféle reprezentációit, illetve a klub- és társasági élet történetét kutató politika- és társadalomtörténészeknek. Ezen kívül fontos adatokkal szolgálhat a dalokat, színdarabokat és színházi előadásokat kutató zene- és drámatörténészek; a nőknek a felvilágosodás kori társasági kultúrába történő befogadását, vagy éppen az onnan való kirekesztését vizsgáló gender történészek; a szabadkőművesség és a keresztény egyházak összeegyeztethetőségével foglalkozó vitákban érdekelt teológusok; valamint a hosszú 18. század sajtó- és nyomtatottkönyv-kultúra történései számára.

PRITZ PÁL

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék
pritzpal@t-online.hu

Egy válasz anatómiája Lesznai Anna/Jászi Oszkár

A Kritika című folyóirat 1983. évi 9. számában tette közzé Vezér Erzsébet azt a kézzel írva 30 oldalas levelet, amelyben Lesznai Anna válaszolt valóni akaró „vádiratára”.

A nagy formátumú lap apró betűivel a terjedelmes dokumentum két oldalon elfért. Vezér Erzsébet a forrásközlést lapidáris bevezetővel s kilenc lábjegyzettel bocsátotta útjára. Azt írja, hogy a levél „1919 végén kelt”, a dokumentum első sorában ellenben azt olvassuk, hogy 1919. *augusztus*. Litván György 2003-ban publikált Jászi-monográfiájában (szintén aligha helyt állóan) azt írja, hogy a bukott politikus 1919 *augusztusában* jelentette be írásban feleségének válási szándékát.

Nem csupán Lesznai Anna, valamint Jászi Oszkár nagysága, hanem Máli levelének hallatlan összetettsége is azt igényli, hogy

- megnyugtatóan tisztázzuk mindkét fontos forrás keletkezésének tényleges időpontját;
- tüzetesen vegyük szemügyre tartalmukat.

Természetesen a korszakba és a két szereplő életébe kellő mélységgel történő beágyazottsággal, s azzal az elfogulatlansággal, amelyre már minden adottságunk megvan.

RAB IRÉN
Göttingeni Egyetem
irab@web.de

Életrajz-rekonstrukció 18. századi kéziratok és levéltári források segítségével

A digitális adatfeldolgozás megjelenésével a peregrináció, a diákmentalitás történetének kutatása új fejezetéhez érkezett. Az eddig alkalmilag használt források rendszerbe foglalva új dimenziókat tárhatnak fel. Az újonnan felfedezett forrásokban sok eddig nem ismert, hazája iránt elkötelezett litterátus neve bukkan fel, egyetemjárási szokások, a diákok szociális kapcsolati hálója, műveltségi elemek, ismeretlen vagy hézagos életutak rajzolódnak ki előttünk. Ilyen ismeretlenek a német akadémiákat megjáró pozsonyi Freysmuth-fivérek is.

Előadásomban eddig nem használt források segítségével rajtuk keresztül tipikusnak nevezhető peregrinus-hungarus életutat kívánok bemutatni.

RÁBAI KRISZTINA

Szegedi Tudományegyetem
Történeti Segédtudományok Tanszék
rabaikri@hist.u-szeged.hu

Határok, kötöttségek és lehetőségek 15–16. századi számadáskönyvek kiadása kapcsán

A Jagelló-dinasztia harmadik generációja bővelkedett fiú utódokban, akik elérvén a férfikort, saját udvartartással vették magukat körül, mely udvar költségeit, napi kiadásait és bevételeit a kor szokásának megfelelően fő- és segéd-számadáskönyvekbe jegyezték le. Az előadás középpontjában ezek a regisztrum kötetek állnak az elmúlt 10 évben folytatott kutatásaimon, külföldi és hazai tapasztalataimon, kiadói munkámon alapulva. Jóllehet a történészek többsége számára egyértelműen a regisztrumok szövege jelenti a forrást, azt a nyersanyagot, amit felhasználnak, s természetesen ennek a kincseshányának minél kisebb munkaidő ráfordításával, minél alaposabb kiaknázására törekszenek, a kéziratok feldolgozásának és kiadásának ennél jóval szélesebb spektruma mutatkozik a vizsgált forráscsoport kapcsán. Mivel a középkori források kiadásának nem volt és nincs sem hazai, sem nemzetközi – szigorú értelemben vett – vezérlő elve, így a már létező kiadások meglehetősen vegyes képet mutatnak.

Az előadás során ezeket szeretném röviden sorra venni, és az eddigi kereteket kissé szétfeszítő, a kéziratot mint egészet szemlélő, annak nemcsak szövegét, de más látható elemeit is fontosnak és közre adandónak tartó véleményemnek is szeretnék hangot adni. Valóban csak a szöveg fontos egy középkori kéziratban, ha nem színesítik illusztrációk? Nincsenek más olyan fontos, vizuális elemek (vízjelek, kötés, fűzés stb.), amelyek valamely tudományterület számára fontossággal bírhatnak? Mekkora a kiadó felelőssége, meddig lehet/kell/szabad elmenni a kiadásban való teljességre törekvés irányába? Valóban csak a forrásszöveg-orientált kutatót kell „kiszolgálni”? Mi történik azzal a sokrétű információval, amely nem kerül be a kiadásba megfelelő figyelem, kellő szakértelem vagy egyéb körülmény hatására? Érdemes-e és szükséges-e a rokon- és segédtudományok mezsgyéjére tévedni?

SANTAVECZ ANITA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar szak, BA-s hallgató

santaveczeni.anita@freemail.hu

Nehéz sorsú szövegek Dukai Takács Judit versei

Dukai Takács Judit (1795–1836) költő művei kéziratos versfüzetekben terjedtek, illetve több költeménye jelent meg különböző folyóiratokban (Erdélyi Múzeum, Aspasia, Hébe, Szépliteratúrai Ajándék, Helikon). A költő halála után Horváth József Elek az általa összegyűjtött versek kiadását levélben Döbrentei Gáborra bízta. Dukai Takács haláláról nekrológ jelent meg (1836), amelyben az olvasható, hogy Döbrenteinél vannak a költő versei, és célja azokat összegyűjtve kiadni. Döbrentei végül nem tudta megvalósítani a kitűzött célt. Toldy Ferencnek is volt ilyen törekvése, azonban ő sem tudta kiadni a verseket. Dukai Takács Judit műveit végül 1909-ben Vadász Norbert adta ki, aki tanulmányt is írt a kiadáshoz. Filológiai problémát jelent, hogy Vadász a Horváth József Elek által átjavított Dukai Takács-verseket jelentette meg. 1986-ban, majd 1988-ban Papp János adta ki a költő verseit gyűjteménybe rendezve, *Az én képem* címmel. Dukai Takács Judit műveinek kritikai kiadása még várat magára. Ezek a versek „nehéz sorsú szövegek”. A Dukai Takács-recepció elsiklik a költő szövegei felett, nem értelmezést nyújt, hanem életpálya-narratívák felállítását végzi el. Hogyan kerülhetünk közelebb Dukai Takács szövegeihez? Olvassunk Dukai Takács-verseket! Azonban mit tegyünk, ha ezek a versek sem „tisztán” érkeznek meg hozzánk, hanem Horváth József Elek „átjavításában”? Mennyiben tekinthetők ezek az átírások javításnak? Miért történik az átírás? Mit tekinthetünk Dukai Takács-szövegnek? A cél, eljutni a forráshoz, a költő verseihez. A „tisztán” Dukai Takács-szövegekhez való megérkezés nehézségeiről, problémáiról lesz szó az előadásban.

SIPOS MÁRIA

MTA Nyelvtudományi Intézet

maria.sipos@gmail.com

Folklór, nyelvészet, szövegkiadás – egy kis nyelv példája

Ismert, hogy bizonyos nyelvi jelenségek vizsgálatának eredményessége nagyban függ attól, hogy a kutatás milyen műfajú, illetve milyen elvek szerint kiadott szövegek alapján történik (pl. Grenoble 2012: 102).

Előadásomban ezt konkrét példával, illetve számadatokkal illusztrálom. Egyazon adatközlőtől származó (a) folklór, illetve (b) szabadon elmondott szövegek két-két változatát vetem össze. A két-két változat abban különbözik egymástól, hogy a feldolgozó-kiadó nyelvész (1) változtatott-e a gyűjtött nyelvi anyagon a saját elvárásai szerint (Steinitz 1950), vagy (2) módosítás nélkül jelent meg, amit a beszélő szóban vagy írásban közölt (Steinitz 1989).

Az összevetés arra koncentrál, hogy milyen mértékben érvényesül az SOV szórend a különböző (a1, a2, b1, b2) típusú szöveganyagokban, más különbségek csak érintőlegesen kerülnek elő.

A vizsgálatban szereplő szövegek gyűjtője W. Steinitz, minden idők egyik legjelentősebb osztjakológusa, egyebek között a hanti nyelvjárási és etimológiai szótár (Steinitz 1966–1993) főszerkesztője. Az adatközlő pedig a serkáli nyelvjárású K. I. Maremjanyin, akinek szövegei több helyen és több változatban megjelentek.

Az összevetésnek elsősorban nem nyelvészeti, hanem módszertani célja van. Arra kíván rámutatni, hogy a különböző szövegeknek mint nyelvészeti forrásoknak különböző értéke és megbízhatósága van, illetve hogy az eltérések elég nagyok ahhoz, hogy nagy szövegtörzsek építése során se lehessen figyelmen kívül hagyni.

Hivatkozások:

Grenoble, L. A. 2012. Areal typology and syntactic change. Вестник ТГПИУ (TSPU Bulletin) 2012/1: 101–104.

Steinitz, W. 1950. Ostjakische Grammatik und Chrestomathie. Otto Harrassowitz, Leipzig.

Steinitz, W. 1966–1988. Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Berlin: Akademie Verlag.

Steinitz, W. 1989. Texte aus dem Nachlass. Ostjakologische Arbeiten. Band III. Akadémiai Kiadó – Akademie-Verlag – Mouton, Budapest – Berlin – Den Haag.

W. SOMOGYI JUDIT

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Olasz Tanszék

somogyi.judit@btk.ppke.hu

Forrás, érték – más szemmel

A középkori és kora újkori diplomáciai iratok több tudományterület értékes forrásai. Közöttük külön csoportot alkotnak azok a szövegek, amelyek a hagyományos írásmód mellett, azonos nyelven és tartalommal, nem alfabetikus változatban is elkészültek. Amíg egy alfabetikus szöveg tartalmi, nyelvi, keletkezésértörténeti vizsgálatok tárgyát képez(het)i, addig egy rejtjelezett dokumentum önmagában – megfejtetlenül – tartalmi vagy nyelvészeti szempontból csak potenciális forrásértékkel bír, de egyben további források (kódkulcs, dekódolt változatok) létezését is feltételezi, amelyek rendszerszerű forráscsoportot képeznek.

A korabeli kódolt szövegek megfejtésére korábban csak történettudományi megközelítésben, a tartalomra vagy az alkalmazott kódolási eljárásra vonatkozó információszerzés céljából került sor. A nyelvtudomány nem foglalkozott ezekkel a dokumentumokkal, holott egy kódolt szöveg és annak dekódolt változatai eltérő nyelvi és nyelvhasználati jellemzőket rögzíthetnek, amelyek a nyelvre vonatkozó dialektológiai, pszicholingvisztikai, pragmatikai stb. ismereteinket is bővíthetik. Indokoltnak tűnik a nyelvtudományi vizsgálatok kiterjesztése a rejtjelkulcsokra is, hiszen egy adott kódrendszer részletező leírása egyben a mögöttes nyelv elméleti és gyakorlati megközelítését is jelenti.

Az előadás 15. századi olasz nyelvű, kéziratos primer forrásokra támaszkodva arra kíván rámutatni, hogy szükséges a kódolással kapcsolatba hozható szövegek forrásértékének felülvizsgálata.

T. SOMOGYI MAGDA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

somogyi.magda@btk.elte.hu

A Magyar nyelvújítás szótára mint a nyelvújítási vizsgálatok forrása

Ha nyelvújítási kérdésekről van szó, a magyar nyelvtörténeti kutatásokban kiemelt hely illeti meg Szily Kálmán *A Magyar Nyelvújítás Szótára* (1902–1908) című munkáját. Ha mai szó- és képzőállományunk egyes egyedeinek a nyelvújítás kori státuszát meg akarjuk ismerni, akkor feltétlenül tanulmányoznunk kell ezt a kétkötetes művet. Az egyes szócikkekben nemcsak az adott címszó, hanem a vele összefüggésbe hozható származékok is megtalálhatók a vélhető első előfordulás és legkorábbi jelentés megadásával. Kiderülhet a szóalkotás motivációja, a szó feltételezett létrehozója is, és egyéb tudománytörténeti érdekességek. Sok esetben – a szerző bevallott céljának megfelelően – további kutatásokra ösztönöz, és felhívja a figyelmet a különböző származékok, jelentésváltoz(tat)ások közötti összefüggésekre.

Tervezett előadásomban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a NyÚSz. – úgy is mint adattár, és úgy is mint elemző, összegző munka – egyedülálló forrás annak a kérdésnek a tisztázásához, hogy mennyire tekinthetjük tudatosnak az egyes nyelvújítók tevékenységét. Ezzel együtt kiderül az is, hogy milyen mintákat működtettek, mennyiben változtatták meg a szónál kisebb egységeknek, vagyis a morféimáknak az állományát, illetőleg mennyiben módosították a morféimák kapcsolódására vonatkozó szabályokat mind a tövek, mind a toldalékok vonatkozásában beleértve a tölvonásokat, a toldalékok szokatlan sorrendjét, az új típusú szóösszetételeket (pl. *tan-*, *gyógy*, *tév*; *isten-ről-i*).

Ráláthatunk a szabályosság – szabálytalanság problémakörére, pontosabban arra, hogy valójában mit lehet szabálytalannak tekinteni, és mi az, amit beilleszthetünk a nyelv grammatikai rendszerébe annak ellenére, hogy az ortológusok üldözendőnek, károsnak tartották. (Pl. egyes képzők, képzésmódok, vö. *-da/-de*, igei alapú *-ász/-ész* képzős foglalkozásnevek, régi képzők „hibás” felelevenítése, mesterséges szóhasadások létrehozása, vö. *só és sav*, *család és cseléd*, valamint az egyéb szóalak-változtatások, szórövidítések, szóösszerántások stb.), mindezt a NyÚSz. szócikkeinek és Függelékének alapján.

SZAKÁL ANNA

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Néprajztudományi Intézet

„Kelet–Nyugat” Vallászetnológiai Kutatócsoport

pribislav@gmail.com

A *Vadrózsák* gyűjtőköréhez kapcsolható szövegek a folklorisztika, a társadalomtörténet és a dialektológia határán

Kutatásaim középpontjában Kriza János folklorisztikai gyűjtőhálózatával kapcsolatba hozható személyek, és az általuk folklórként azonosított (azaz gyűjtésre, megőrzésre érdemesnek gondolt örökségként) szövegek állnak. 2012-ben jelent meg a *Vadrózsákhoz* köthető dokumentumok és az addig összegyűjtött levelezés egy forráskiadványban „*Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...*” címmel. A következő két évben szeretném kiadásra előkészíteni Kriza János három gyűjtőjének (a folklorisztikai szakirodalomba *rossz gyűjtő*ként számon tartott Tiboldi Istvánnak, a *kiváló gyűjtő* Ürmösi Sándornak és Kriza János egyik legközelebbi barátjának, a kiváló esperes és gyűjtő Kiss Mihálynak) a folklórszövegeit. Elsősorban azt szeretném láttatni, hogy kik kapcsolódtak be az első szervezett erdélyi folklórgyűjtésbe, és mennyire eltérő folklórkoncepcióval rendelkeztek, illetve ez utóbbi hogyan viszonyult a gyűjtés irányítójának, Kriza Jánosnak a folklórkoncepciójához. Ennek érdekében közölni szeretném nem csupán a szűken értelmezett folklóralkotásokat, hanem mindazokat a fennmaradt szövegeket, amelyek segítenek a gyűjtőket egy tágabb társadalomtörténeti – irodalomtörténeti keretbe helyezni, illetve azokat is, amelyek a népi és a populáris kultúra határán egyensúlyoznak.

Emellett kérdéses, hogy miként lenne a legcélravezetőbb eljárni a nyelvjárást érzékeltető szövegekkel, vagy a tisztán tájszavak gyűjtésével kapcsolatos levelekkel, jegyzetekkel. Mindez azért sem hagyható figyelmen kívül, mivel Kriza Jánosnak (és több más gyűjtőjének) folklór iránti érdeklődése egyértelműen a nyelvészet felől indult. Mivel azonban nincs hagyománya a magyar folklorisztikában a történeti népköltészeti gyűjtések olyan közlésének, amely nem csupán a ma is folklórnak gondolt szövegek publikálására korlátozódik, ezért merülhet fel kérdésként a közlés minden tudományterület számára hasznosítható módja.

A korábbi és a jelen kiadások során felmerült/felmerülő kérdéseket, problémákat elsősorban a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológiai Intézet tanáraival (elsősorban témavezetőmmel, Keszeg Vilmossal), illetve Olosz Katalin marosvásárhelyi folkloristával szoktam megvitatni.

SZENDE LÁSZLÓ

Magyar Nemzeti Múzeum

Központi Adattár és Digitális Képtár

szende.laszlo@hnm.hu

A régészettudomány írott és íratlan forrásai

A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára főként a magyarországi ásatások dokumentációját őrzi, de az iratok között más típusú anyagokkal is találkozunk: az úgynevezett leletbejelentésekkel. Előadásomban ezeknek a forrásértékét kívánom megvizsgálni, mert sok esetben a valóság keveredik a folklórral, a mondai elemekkel; külön csoportot alkotnak az Attila-sírára vonatkozó adatközlések. A bejelentők fantáziáját általában a mesebeli – barlangokba, halmokba, várakba – rejtett kincsek és az értük remélt nagy jutalom mozgatták, sőt a 20. század második felében a technikai vívmányokba vetett hit is tetten érhető. Ugyanakkor azt is érdemes megemlíteni, hogy volt, amikor valós régészeti jelenségekre hívták fel a figyelmet. Ebből a szempontból tanulságos a muzeológusok hozzáállása, a legtöbbször inkább kitérő választ adtak (pl. az időhiányra hivatkoztak, hogy miért nem tudnak a helyszínre menni).

Az előadás jó alkalmat biztosít arra, hogy a régészettudomány forrásait módszertani szempontból is megvizsgáljam. A legnagyobb áttörést Rómer Flóris munkássága jelenti, aki országjárásai során megpróbálta feltérképezni a régészeti jelenségeket, illetve az Archaeologiai Értesítőben maga is buzdította a lakosságot az ilyen jellegű felfedezések bejelentésére. Példáját később többen is követték, de a rá jellemző személyes hangot csak kevés esetben sikerült megütni. A téma valóban interdiszciplináris, mert más társtudományok eredményeit sem lehet megkerülni.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete

szentgyorgyi.rudolf@btk.elte.hu

A forrásközlő dilemmái – avagy: Létezik-e interdiszciplináris forráskiadás?

A humán természetű múlttudományok többsége számára elsőrendű források a régebbi korok írásbeliségének fennmaradt emlékei. E források tudományos vizsgálatának és felhasználhatóságának általában elengedhetetlen feltételei a minőségi (az adott tudományterület kutatási igényeit lehetőleg teljes mértékben [ki]szolgáló) forráskiadások. A különböző tudományos diszciplínák azonban – vizsgálati tárgyuknak és módszereiknek függvényében – egymástól olykor lényegesen eltérő kutatási igénnyel rendelkeznek, mely eltérő igények szemléletükben és kivitelükben szükségszerűen eltérő (érzékenységű) forráskiadványokat eredményeznek. Egy sokat ismételt (közhelyszerű) példával élve: a néprajztudomány nem szívesen bogarássza a nyelvtörténészek betűhű (sőt, olykor szinte paleográfiai hűséget tükröző) szövegkiadásait, míg a nyelvtörténész (különösen az alsóbb nyelvi szintek vizsgálatának során) alig vagy egyáltalán nem tudja hasznosítani a néprajztudomány számára kifogástalan kiadványokat. Ennek következtében a tudományterületek többsége arra kényszerül, hogy – hallatlan kutatói kapacitás lekötésével, sőt beáldozásával – vizsgálatait az adott forrásnak a saját szakmai igényéhez igazított kiadásával készítse elő.

Az előadás arra keres választ, hogy ésszerűen mérsékelhető-e a különböző tudományterületek szakembereinek a forráskiadásra lekötött kutatói kapacitása, azaz készíthető-e olyan forráskiadás, meg valamennyi vonatkozó tudományterület igényeit egyaránt képes szolgálni és kiszolgálni.

SZÍJ ENIKŐ

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Finnugor Tanszék

szij.eniko@gmail.com

A levél mint forrás

A finnugor tudománytörténet-írást nagy mértékben megnehezíti, hogy a finn Viljo Tervonen által kiadott magyar–finn levelezéskötetektől eltekintve, és főleg magyar részről nem volt céltudatos és teljességre törekvő közreadó tevékenység (vö. pl. a magyar irodalomtörténet-írás levelezés-kutatásai). A tapasztalatok szerint ezek az „ad hoc” „hivatkozásfoszlányok” torz és a szakmát illetően önsajnáló visszhangra találtak, nem voltak, nem lehettek tekintettel az olyan kérdésekre, amelyek közül néhányra az előadás konkrét példákkal szolgál. Az eddig ismert és felhasznált levél-források felülvizsgálatot, kiegészítést igényelnek, az „elfekvő” archív anyag pedig „leltározást” és korszerű igényű kutatást kíván, különös tekintettel az ún. oknyomozó kutatás követelményei közül a következőkre: (1) a forrásnak tekintett magánlevélben közölt vélemény milyen forrásra épül, (2) a magánlevélben közölt magánvélemény mikor-miért-hogyan stb. vált közvéleménnyé vagy „csak” formálta a közvéleményt. Pl. a jezsuita magyarságkutatási munkálatok során írt levelek tartalma magán- és/vagy közvélemény?; Kollár Á. F. szerint a bécsi testőrség nem örül a Demonstrációban fejtegetett lapp „rokonságnak” – forrása-e a lappellenes közhangulatnak (már ha anno volt ilyen?!); Hunfalvy és Fábián István („finnező” Sopron-környéki kath. plébános) véleménye Reguly „évtizedes haldoklása” ügyében; Hunfalvy és Lugossy József levelezésében a Hunfalvyt illető Habsburg-bérencség vádja és ugyanitt Budenz „feltűnése” Magyarországon stb.

SZÓKE MELINDA

Debreceni Egyetem

Magyar Nyelvtudományi Tanszék

mszokem@gmail.com

A Bakonybéli alapítólevél mint nyelvtörténeti forrás

Mivel a magyar írásbeliség hajnaláról, a 11. századból eredeti formában csupán négy hiteles oklevél maradt fenn, a nyelvtörténet alapvető érdeke, hogy e korai időszak nem hiteles és nem eredetiben fennmaradt okleveleit lehetőség szerint ugyancsak bevonja a vizsgálatai körébe. A 11. századhoz köthető forrásaink között fontos helyet tölt be Szent István 10 másolatban fennmaradt oklevele, hiszen ezek a legkorábbi nyelvemlékeink közé tartoznak. A nyelvemlék-kutatásban az utóbbi években egyre hangsúlyozottabban előtérbe került interdiszciplináris megközelítés szempontjából is hasznos lehet, ha ezeket a történettudományi aspektusból ugyancsak kiemelt jelentőségű forrásokat a nyelvtudomány is értékeli.

Előadásomban az 1037-re datált Bakonybéli alapítólevél nyelvtörténeti forrásértékével kívánok foglalkozni. A 11. században alapított apátság alapítólevelét a 13. század elején hamisították. Ennek az oklevélnek (a hamisítványnak) az eredetije nincs meg, szövege többszörös átiratban maradt ránk a 14. század első feléből.

Bizonytalan ugyan, hogy a 11. században állítottak-e ki egyáltalán oklevelet, az a körülmény azonban, hogy az apátság alapítása bizonyosan Szent Istvánhoz köthető, véleményem szerint kellően megalapozottá teszi azt az álláspontot, miszerint az oklevélben három nyelvi síkot feltételezhetünk. A hamisítás kora (13. század) és a hamis oklevél átírása (14. század) mellett az alapítás idejének (11. század) nyelvi jellegzetességei is jelen lehetnek az alapítólevél helyneveinek a lejegyzésében.

A szöveg nyelvészeti elemzésekor a fő hangsúlyt annak a megválaszolására kell helyezni, hogy a nyelvtörténeti kutatás számot tarthat-e forrásként erre a szövegre (és általánosabban a 11. századra hamisított oklevelekre), tehát el tudjuk-e dönteni, hogy milyen mértékben tartalmaz ez az oklevél (és a hasonló iratok) a hamisított korra és a hamisítás korára jellemző jegyeket.

TEISZLER ÉVA
Szegedi Tudományegyetem
Történeti Segédtudományok Tanszék
teiszler@gmail.com

A Dubnici Krónika és bejegyzései

A Dubnici Krónika 15. századi kódexeink egyike, amely a 14. századi krónikakompozíció egyik egyedi variánsát tartalmazza, és I. Lajos, valamint I. Mátyás királyok korára vonatkozóan másutt fel nem lelhető szövegrészeket tartott fenn. A krónika kritikai kiadással nem rendelkezik, ennek előkészítése jelenleg tervezés alatt áll. A latin textus feldolgozása – tekintettel a korábbi hasonló, más szövegekkel kapcsolatban megvalósult feldolgozásokra – önmagában is számos kérdést vet fel, de különösen fontos a kódex „előzéklapjain” és kötéstábláján található bejegyzések feldolgozásának módszertani megoldása. A téma számos tudományterületet érint: könyvtörténetet, vallástörténetet, nyelvtörténetet, és nem utolsósorban a történettudományt. A legfontosabb kérdések: együttesen vagy külön, illetőleg milyen módszerekkel dolgozandók fel e bejegyzések.

TELEK ÁGNES
Budapest Főváros Levéltára
teleka@bparchiv.hu

Építészet és fotográfia. Fotográfiai (alapú) források a város- és építészettörténeti kutatás szolgálatában

Egy város, illetve a várost alkotó épületek történetének megismeréséhez elsődleges forrást jelent az eredeti engedélyezési-kivitelezési tervdokumentáció megismerése. Sokszor előfordul azonban, hogy a jelenleg is álló, száznál is több éves épület a valóságban mára teljesen más képet mutat, mint a rajzokon. Mi segítheti ilyen esetben a beazonosítást, hogyan lehet használni a rendelkezésre álló digitális adatbázisokat? A [Mapire](#), azon belül is az [Időgép](#), a különböző korú szelvények és állapotok egyidejű vizsgálata, a [Google Steert View](#) vagy [Google Earth](#) nézetével kiegészítve, összevetve a [Hatályos Szabályozási Keret](#)tervvel átfogó képet ad és a kutatással, vizsgálattal egyidőben történeti visszatekintésre is lehetőséget adhat.

Emellett természetesen a klasszikus értelemben vett város- és épületfotográfiák is segítséget nyújtanak a kutatóknak az épület beazonosításában, például a már jól ismert Klósz György képanyagon kívül a széles körben és szívesen használt [Fortepan](#) gyűjtemény, de levéltári berkekben maradván a Városrendezési Osztály (digitalizált) [fotóanyagát](#) is érdemes böngésznie. A fotók ráadásul nemcsak az azonosításban játszanak fontos szerepet, de az épület fent említett változásainak megismeréséhez is sokszor olyan információt adnak, ami tervrajzokról egyáltalán nem ismerhető meg.

Az információt hordozó fotóanyag néha a legváratlanabb helyről kerül elő, vagy valamilyen egészen más céllal készült el annak idején, ezért nem könnyű megtalálni. Erre jó példa az [index.hu oldalán](#) rendszeresen jelentkező Fortepan történetek, melyek apropóján többször játékosan kértek már segítséget az olvasóktól helyszínek vagy szereplők beazonosításához. Ugyanakkor figyelni kell persze arra is, hogy a képi források éppúgy igénylik az alapos forráskritikát és kontextusba helyezést, mint az írottak. Előadásomban a fent sorolt archívumokról és adatbázisokról, illetve azok hatékony, gyakorlati használatáról szükséges tudnivalókat igyekszem összefoglalni.

TÓTH KATALIN

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Magyar és összehasonlító folklorisztika Doktori Program

thkatih@gmail.com

Történeti források lehetséges felhasználása a kulturális antropológiai jelenkutatásban

A kulturális antropológia alapvetően a jelen kontextusában vizsgálódó szaktudomány, a társadalomtudományok között egy olyan szakdiszciplína, amelynek fő forrása – az adott társadalmi jelenség szakirodalmi bázisa mellett – az eltérő típusú terepmunkákból (pl. állomászó, bejárásos, többközpontú), a résztvevő megfigyelésből és a különböző segédmódszerekből (pl. interjúzás) származó, írásban a kutató által rögzített információhalmaz (pl. spontán etnográfiai feljegyzések, terepnapló, interjúnapló). A kulturális antropológia közösségek vizsgálatával foglalkozik, azonban e mikrotársadalmak jelene mélyen a múltban gyökerezik, amelyet nem minden esetben lehet a személyes visszaemlékezéseken keresztül kellőképp megismerni, megérteni.

Az előadás arra keresi a választ, hogy mit tesz a kulturális antropológus annak érdekében, hogy hiteles kontinuitást állítson fel a múlt eseményei és a jelenben tapasztaltak között; milyen típusú történeti forrásokhoz nyúl, s azokat milyen elvek mentén választja ki; milyen kutatói attitűddel dolgozza fel, elemzi és milyen úton integrálja őket a jelenkutatásba; hogyan találja meg a különböző forrásokból származó információk között azt az egyensúlyt, amely a kutatás témája szempontjából a legcélravezetőbb. Az előadás mellett szeretne érvelni, hogy a kulturális antropológia klasszikus forrásainak használata mellett fontos, hogy a kutató a jelen vizsgálatában a történetiség igényével (is) járjon el, a hiteles tudományos produktum létrehozása érdekében merítsen a különböző történetírói hagyományokból, s kellő érzékenységgel ötvözze e kutatásmódszereket.

TÖRÖK SÁNDOR MÁTYÁS
Petőfi Irodalmi Múzeum
toroksm2@gmail.com

Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása (1892–1923)

Előadásom témája a *Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása (1892–1923)* című, az NKFI 116201. számú programja keretében megvalósuló forrásközlés. Példákon keresztül szemléltetem a korpusz körülhatárolásával kapcsolatban és az alap kutatás infrastruktúrájának kidolgozása során felmerült dilemmákat, melyek a bölcsészettudományi és informatikai tudományterületek együttműködésének jelenleg is alakulóban lévő lehetőségeit problematizálják. Forráskritikai kérdéseim egyike a kéziratok eredetiségének és a szerzőség megállapításának eljárásaira vonatkozik, tárgyalni szeretném emellett a kronológiai rend építésével, a bibliográfiai adatok meghatározásával összefüggő döntéseinket, valamint a főszövegben előforduló nevek és helyek azonosítása érdekében végzett kutatómunkát. Kihívást jelentett az egységes közlési elv kidolgozása a levélírók eltérő nyelvhasználata és levélírási szokásai miatt. Mindemellett ismertetem magának a forráskiadásnak a gyakorlati megvalósulása közben tapasztalt filológiai-textológiai problémákat, melyek kifejezetten a digitális közzététellel kapcsolatosak. Előadásom nem csak a digitális kritikai kiadás nehézségeit feszegeti, hanem azt a további filológiai igyekezetet is tematizálja, mely a Móricz-szövegeket tekintve e szépirodalmi igényű írásokat a szélesebb olvasóközönség számára is befogadhatóvá teszi.

VARGA ÉVA KATALIN
Semmelweis Egyetem
Nyelvi Kommunikációs Igazgatóság
vekati@gmail.com

Az emberi test részeiről – Dresser anatómiai nevei

Az erfurti születésű Matthaues Dresser (1536–1607) történész és filológus, Melanchthon követője volt. A 15–16. században a magyar diákok többsége a német egyetemeken tanult. Közülük néhányan Dresser is barátságot ápolt. *De partibus humani corporis et animae potentiis libri duo* című művének 1586-ban Lipcsében megjelent kiadását egy magyar barátjának, Somogyi Literatus Péternek ajánlotta. A könyv Magyarországra is eljutott, feltehetően tankönyvként is használták.

Előadásomban a mű tudománytörténeti elhelyezése után ismertetem a felépítését és az egyes részek tartalmát. Részletesen foglalkozom az első könyvvel, mely a kor haladó ismereteinek megfelelő, Vesalius újításai alapján átdolgozott részletes anatómiai leírást tartalmaz. Az anatómiai struktúrák nevének felsorolásán kívül röviden leírja a funkciójukat és nevük eredetét is, elsősorban ókori szerzőkre hivatkozva. Különlegessége a didaktikai cél, melynek érdekében a latin anatómiai nevek mellett nemcsak a görög megfelelőket, hanem a német elnevezéseket is megadja.

Dresser munkája fontos adalék lehet a magyar anatómiai nevek történetéhez. Csaknem egy évszázaddal később Apáczai *Magyar Enciklopédiájának* orvostudománnyal foglalkozó részében ugyanerről a témáról magyarul ír. Bár Apáczai Regius két orvosi értekezését kivonatolta, mégis képet kaphatunk a korabeli lingua franca-ként szolgáló nyelvek, a latin és a közép-európai térség számára fontos német minta követéséről.

VARGA MÓNICA
MTA Nyelvtudományi Intézet
queeniemoni@gmail.com

„Minden ember megcsodálkozott rajta” Boszorkányperek kommunikációs stratégiái

A tárgyalótermi diskurzusba tartozó műfajok – a vádlottak kihallgatási szövegeit és a vizsgálódási szakasz tanúvallomásait egyaránt ideértve – jogi érdekeltségük ellenére a beszélt nyelvhez is közel álló szövegtípusnak számítanak. A beszámolókból felidézett társalgások mellett a történetek „itt és most”-ba helyezése is indokolja ezt a megállapítást. A szövegtípus sajátja ugyanakkor a nemcsak tartalmi, hanem szerkezeti és stílusbeli változatosság is. Még ha egyes forrásokban ismeretes is a lejegyző/fogalmazó személye, akkor is problematikus, hogy az adott „kéz” mennyit alakított a tanú szövegén, mennyiben érinthetett tartalmilag is lényeges részleteket.

A jelen problémafelvető előadás során 16–18. századi boszorkányperes tanúvallomások lejegyzett, kiadott változataiban vizsgálom a szövegalkotási jellemzőket két fő szempont mentén. Az egyik a kommunikációs stratégiák kontextusának feltárása, melybe a fogalmazó/lejegyző szerepe is beletartozik: a közösségi elbeszélés-hagyomány és a bírósági szövegalkotás keverékéről beszélhetünk. A salemi anyagon végzett kutatások olyan szóhasználati jellemzőket tulajdonítanak ismert, azonosítható lejegyzőknek, amelyek a közösség társadalmi hátterére és a vallással kapcsolatos attitűdökre utalnak. Kérdés, hogy hasonló, reflexív viszonyulást jelölő elemek a magyar forrásokban is kimutathatók-e, s ha igen, hasonló szerepűek-e, vagy inkább a közösségi történetmondás részeként kerülnek a beszámolóba.

Szembesíteni fogom továbbá a napjaink jegyzőkönyvezésére vonatkozó elveket, mechanizmusokat a történeti szövegek gyakorlatával, válaszokat keresve arra is, hogy melyek azok a szempontok, jelenségek, amelyek a középmagyar korszak mindennapi nyelvhasználatára utalnak a szövegtípusban; egyáltalán „adott”-nak tekinthető-e ilyen nyelvi jellemzők a szövegismeretből és/vagy a szinkroniából kiindulva.

Válogatott irodalom:

Dobos Csilla 2010. Élőbeszéd és diskurzusrögzítés a tárgyalóteremben. In: Szabó Miklós (szerk.) *Nyelvében a jog – Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc, 193–228.

Doty, Kathleen 2007. Telling tales. The role of scribes in constructing the discourse of the Salem witchcraft trials. *Journal of Historical Pragmatics* 8/1: 25–41.

Grund, Peter J. 2007. From Tongue to Text: The Transmission of the Salem Witchcraft Examination Records. *American Speech* 82/2: 119–150.

Grund, Peter J. 2012. Textual History as Language History? Text Categories, Corpora, Editions, and the Witness Depositions from the Salem Witch Trials. *Studia Neophilologica* 84: 40–54.

Hiltunen, Risto 2010. Discourse and context in a historical perspective. On courtroom interaction in Salem 1692. In: Tanskanen, Shana-Kaisa et al. (eds.) *Discourses in interaction*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 61–80.

Kytö, Merja – Walker, Terry 2003. The Linguistic Study of Early Modern English Speech-Related Texts. How “Bad” Can “Bad” Data Be? *Journal of English Linguistics* 31/3 221–248.

Kryk-Kastovsky, Barbara 2000. Representations of orality in Early Modern English trial records. *Journal of Historical Pragmatics* 1/2: 201–230.

Tóth G. Péter 2001. „Mit tud, látott, avagy hallott azon tanú?” Tanúvallomások és maleficium narratívák a magyarországi boszorkányperekben. In: Pócs Éva (szerk.) *Demonológia és boszorkányság Európában*. L'Harmattan, PTE Néprajz Tanszék, 199–226.

Vinnai Edina 2010. A diskurzus kötött rendje: Kihallgatás és jegyzőkönyvezés a magyar büntetőeljárásban. In: Szabó Miklós (szerk.) *Nyelvében a jog – Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc, 153–192.

VARGA PÉTER ANDRÁS
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Filozófiai Intézet
varga.peter@btk.mta.hu

A magyar korai fenomenológia forrásai a Magyar Filozófiai Archívum (MFA) pilot projektben

„A filozófiának a magyar nemzet szellemi életében nem jutott kiváló szerep; kimagasló, vezérlő alakokra ezen a téren nem akadunk” – állapította meg Alexander Bernát, a filozófia professzora a budapesti tudományegyetemen a *Pallas Nagy Lexikona* hasábjain 1896-ban, ugyanakkor éppen Alexander tanítványi köre alkotta a magját annak a fiatalokból álló csoportnak, amely a századfordulót követően a korabeli német filozófia élvonalának, a fenomenológiának és kapcsolódó irányzatainak magyarországi meghonosítására tett kísérletet. A magyar kultúra filozófiátlanságának cáfolatát a huszadik századi történelem fordulatai tették bonyolulttá (ennek ékes példája a két fenomenológia iránt érdeklődő emigráns Alexander-tanítvány, Varga Jenő és Fogarasi Béla találkozása a harmincas évek Moszkvájában az előbbi vezette akadémiai kutatóintézetben), és a fenomenológiai filozófia a múlt század hatvanas éveiben kezdődő hazai reneszánsza is nagyrészt ezen előzményektől függetlenül indult.

A korai fenomenológia forrásainak feltárása egyszerre szolgálja a kulturális örökségünk részét alkotó filozófiai hagyomány objektív felmérését és hozzáférhetővé tételét, egyben éppen a megakadt befogadási alakzat sajátos problémáival, csakúgy mint a filozófia egyetemességéből eredő nehézségekkel kell szembenézzen. Előadásomban az MTA BTK Filozófiai Intézetében indult Magyar Filozófiai Archívum (MFA) pilot projekt keretében, illetve az intézetben folyó filozófiatörténeti kutatás részeként a magyar korai fenomenológia forrásainak feltárására és – mind külföldi és hazai kutatási közleményekbe ágyazott, mind digitális hagyatékfeltárás és archívumépítés formájában történő – hozzáférhetőségének megteremtésére tett erőfeszítéseket, illetve az ehhez kapcsolódó historiográfiai elméleti problémákat (pl. recepció/kreativitás vs. participáció) szeretném bemutatni.

VERES MIKLÓS
Petőfi Irodalmi Múzeum
veresm@pim.hu

A science fiction irodalom mint történelmi forrás

Előadásom kísérlet arra, hogy bizonyítsam, a kérdések olykor sokkal fontosabbak a válaszoknál. Középpontjában az irodalom mint történelmi forrás problematikája áll. Egy különleges és izgalmas tematika, a science fiction segítségével szeretnék arra a kérdésre választ adni, hogy a történettudomány számára miként lehet forrás a szépirodalom. Az előadás során körüljáróm, hogy az írók milyen eszközökkel merítenek az őket körülvevő világból, és hogyan választható szét a fikció és a valóság. A sci-fi irodalom sokszor a jövőről szól. Szeretném bizonyítani, hogy ezek a művek valójában koruk jelenéről mesélnek, és az emberiséget aktuálisan foglalkoztató nagy kérdéseket és megoldandó feladatokat, sokszor az egyén és a társadalom féleleméit, szorongásait állítják középpontba. Elsősorban dualizmus kori magyar sci-fi művek (Jókai Mór: *A jövő század regénye*, Herczeg Ferenc: *Cserebőrűek*, Karinthy Frigyes: *Időgép*, Biró Lajos: *A fehér terraszok*) példáján keresztül bemutatom, hogy milyen módszerekkel, technikákkal, esetlegesen más források bevonásával tudjuk koruk valóságáról megszólaltatni a tudományos-fantasztikus irodalmat. Egyben arra a problémára is szeretnék rávilágítani, szintén a sci-fi irodalom (Stanislaw Lem: *A fürdőkádban talált kézirat*) segítségével, hogy milyen zsákutcákba vezethet minket a forrásokból kirajzolódó narratíva megalkotása. És hogy mi köze van mindennek Douglas Adamshez? Előadásomból ez is kiderül.

VESZTRÓCZY ZSOLT
Országos Széchényi Könyvtár
zsoltvesztroczy@gmail.com

Műalkotás és forrásérték
Mikszáth Kálmán a dualista Magyarország politikai életéről

Örök vitatéma, hogy az írók műveikben mennyire adnak hiteles képet egy adott korszakról, az általuk festett kép milyen forrásokon és egyéni impressziókon alapul. E kérdésekre adott válaszok különösen Mikszáth Kálmán művei esetében érdekesek, aki parlamenti tudósítóként, íróként, majd országgyűlési képviselőként belülről ismerte a dualista Magyarország politikai életét és hatalmi tényezőit, így parlamenti karcolatai mai szemmel nézve is meglehetősen komoly forrásértékkel rendelkeznek. Ugyanakkor a szólásszabadság korabeli korlátai miatt bizonyos kritikáit történelmi témájú szépirodalmi alkotásaiban vagy egy-egy odavetett félmondatban jelenítette meg, de arra is volt példa, hogy a kellemetlenségeket elkente vagy egyszerűen letagadta. Előadásomban arra keresem a választ, hogy a dualista Magyarország politikai mechanizmusáról alkotott képe mennyire tekinthető reálisnak, megállapításait mennyire igazolta vissza a történettudomány, a kínos vagy tiltott ügyeket pedig hogyan ábrázolta.

VOIGT VILMOS

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Folklore Tanszék

voigtbudapest@gmail.com

Folklór textológiai szabályzat és szövegkiadás

Mintegy két és fél évszázada jelennek meg tudományos igényű folklór-szövegkiadványok. Ám igen ritkák az ehhez kapcsolódó textológiai szabályzatok. Szerencsére mi vagyunk a kivétel. A nyelvjáráskutató Balogh Lajossal együtt készítettem el, és 1974-ben jelent meg a budapesti Akadémiai Kiadónál *A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata* kötet 113 lapon.

Régebben a *Magyar Népzene Tára* volt a legterjedelmesebb, textológiai szempontokat érvényesítő kötetsorozat. Különböző népmese, népballada, népdal-kötetek egymástól bizonyos fokig eltérő módszert követtek. Az archaikus népi imák, népmondák, találós kérdések, proverbiumok még ennél is különböző megoldást kerestek. Több ezer történelmi és hiedelemmonda-szöveget közöltek. Az utóbbi évtizedekben számos boszorkányper szövege látott napvilágot. Ezekben írott szövegekkel dolgoztak. A legfontosabb új módszerű kiadás a „ráolvasások” két kötete Ilyefalvi Emese és Pócs Éva gondozásában (két kötet, 2014-ből, együtt több ezer szöveg), mégpedig régi szövegek és a közelmúltban gyűjtöttek. Ez lehetővé teszi, hogy újra áttekinthessük a folklór-textológia mai lehetőségeit.

Közhelynek hathat: ehhez csak igen szigorú textológiára van szükség.

ZELLIGER ERZSÉBET

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet

zelliger@caesar.elte.hu

Rovásemlékek filológiai problémái

Rovásemlékeink olvasatával, megfejtésével kapcsolatban több problémával lehet találkozni még olyankor is, amikor egy-egy olvasat már általánosan elfogadottnak látszik. Előadásom alapgondolata az általam korábban vizsgált két rovásemlék: a vargyasi és a konstantinápolyi felirat korábbi olvasati, megfejtési kísérleteinek vizsgálata során szerzett tapasztalataimból fakad. Mi lehet a baj oka a kifogásolt olvasatokban?

Nem csak arról van szó, hogy a rovásírásokban egy-egy hangot több betű is jelöl: pl. a székely-magyar rovásírás [k] jeleként a közismertnek mondható = aK és = eK mellett a is előfordul néhány székely-magyar rovásemlékben; két betű: a és a

 szolgál az [r] jelölésére. A többféle jel azonos funkcióban való alkalmazása háttérben jeltörténeti kérdések mutathatók ki. Előfordul a latin betűs írás hatása, pl. a [g] jelének alkalmazása gy hangértékben. Korai rovásemlékeinkben olyan hangok jelölésére is szükség lehetett, amelyek a nyelvtörténet egy korai korszakában megvoltak, később azonban hangváltozások folytán átalakultak, illetőleg eltűntek a nyelvünkől. Egyes

rovásjelek hangmegfelelése is változott az idők folyamán, pl. a a korai székely-magyar emlékekben a veláris zöngés spiráns jele volt. A hangváltozások új hangok jelölését is szükségessé tették (*dzs* > *gy*; *ö*) stb. A ligatúrák használata az olvasatokban további problémák forrása lehet – különös tekintettel az írás irányának esetenkénti változására.

Az olvasatokhoz a nyelv időbeli és térbeli vonatkozásainak, valamint művelődéstörténet szempontjainak a figyelembe vétele szükséges. A rovásemlékek egymáshoz való viszonyát az írásjel-használat archaikus és neológ sajátosságai, a különbözőségek, illetőleg egyezések alapján lehetséges meghatározni. Ebből lehet következtetni az írás valóságos elterjedtségére, használati körére.

ZSOLDOS ENDRE

MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont

Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézet

e_zsoldos@yahoo.com, zsoldos@konkoly.hu

Csillagásztörténet a Csillagdában

A csillagászat és általában a tudományok története többféle típusú forrást használ. Ezek nagy része megtalálható a Csillagda könyvtárában is. A könyvtár teljes állománya forrásként szolgálhat más és más célokra. A friss folyóiratok cikkei a mai kutatások alapanyagai, míg a régieket a tudománytörténet hasznosítja (bár esetenként a modern asztrofizika is felhasználhatja őket). A tudományok közül elsősorban a csillagásztörténet számára hasznosak az itt található folyóiratok, könyvek és kéziratok, de más tudományok is hasznosíthatják. Például a Gröber Lőrinc előadásait tartalmazó kézirat azt mutatja, mit tanítottak fizikaként a pesti egyetemen 1834–36-ban. A tulajdonosi bejegyzések segítségével könyvek útját lehet nyomon követni, míg az ajánlások a csillagászok közötti személyes vagy tudományos kapcsolatokat mutatják. Ezek nagy része azonban sajnos még feldolgozatlan.